

FEDRES RETT TIL FØDSELSPENGER

Kandidatnr: 401

Veileder: Asbjørn Kjønsstad

Leveringsfrist: 25.11.2004

Til sammen 16 162 ord

06.12.2004

Innholdsfortegnelse

<u>1</u>	<u>INNLEDNING</u>	<u>1</u>
1.1	TEMA	1
1.2	RETTSKILDENE	1
1.3	TERMINOLOGI	2
1.4	BAKGRUNN	3
1.5	AVGRENSNINGER	5
1.6	DISPOSISJON	6
<u>2</u>	<u>VILKÅR FOR FEDRES RETT TIL FØDSELSPENGER</u>	<u>7</u>
2.1	MEDLEMSKAP	7
2.2	KRAV OM YRKESAKTIVITET	7
2.2.1	HOVEDPRINSIPPER	7
2.2.2	FEDRE FÅR SELVSTENDIG RETT TIL FØDSELSPENGER	9
2.2.3	LIKESTILT MED YRKESAKTIVITET	11
2.3	KRAV OM INNTEKTENS STØRRELSE	13
2.4	FRAVÆR FRA ARBEID	14
2.5	OMSORG	15
2.6	KRAV KNYTTET TIL MORS SITUASJON	16
2.6.1	INNLEDNING	16
2.6.2	MOR GÅR UT I ARBEID	17
2.6.3	MOR ER UNDER UTDANNING	18
2.6.4	MOR ER SYK	19
2.7	VILKÅR FOR FEDREKVOTEN	21
<u>3</u>	<u>BEREGNING AV FEDRES FØDSELSPENGER</u>	<u>23</u>
3.1	HOVEDREGLER OM BEREGNING	23
3.2	DEKNINGSGRAD	24
3.3	STØNADSPERIODE	26
3.3.1	LENGDE	26
3.3.2	UTSETTELSE VED FERIE	28

3.3.3	UTSETTELSE VED SYKDOM	29
3.3.4	ØVRIGE REGLER	31
3.4	FORHOLD PÅ MORS SIDE ETTER FØDSELEN	32
3.5	REGLER FOR FEDREKVOTEN	34
3.5.1	HOVEDPRINSIPPER	34
3.5.2	FORHOLDET TIL MORS YRKESAKTIVITET	35
3.5.3	OVERFØRING TIL MOR	35
3.6	TIDSKONTOORDNINGEN	37
<u>4</u>	<u>FORESLÅTTE ENDRINGER I FØDSELSPENGEREGELVERKET</u>	<u>40</u>
4.1	EN MER LIKESTILT FØDSELSPENGEORDNING	40
4.1.1	INNLEDNING	40
4.1.2	FEDREKVOTE UAVHENGIG AV MORS DISPOSISJONER	41
4.1.2.1	Fødselspenger basert på egen stillingsdel under fedrekvoten	41
4.1.2.2	Fedrekvote til alle fedre	42
4.1.3	UTVIDELSE AV FEDREKVOTEN	42
4.2	FORENKLING AV REGELVERKET	43
4.2.1	INNLEDNING	43
4.2.2	FEDREKVOTEN	43
4.2.3	INNSNEVRING AV DISPENSASJONSADGANGEN	44
4.2.4	ETTERLØNN	45
4.2.5	SYKDOMSBEGREPET	46
4.2.6	NY ORDNING FOR FLEKSIBELT UTTAK AV FØDSELSPENGES	46
4.2.7	SAMMENSLÅING AV REGLERNE OM FØDSELSPENGES OG ADOPSJONSPENGES	48
<u>5</u>	<u>OPPSUMMERING OG RETTSPOLITISK DRØFTELSE</u>	<u>50</u>
<u>6</u>	<u>LITTERATURLISTE</u>	<u>55</u>

1 Innledning

1.1 Tema

Avhandlingens tema er å redegjøre for fedres rett til fødselspenger. Fremstillingen vil ta for seg rettsutviklingen på området med utgangspunkt i reglene de lege lata, se lov 28. februar 1997 nr. 19 om folketrygd (ftrl.), kapittel 14.

Fedre fikk i 1977 mulighet til å ta ut deler av fødselspengeperioden. Økt fokus på familienes valgfrihet, likestilling, og særlig på fedrenes rolle i omsorgen for barna, har ført til at bestemmelsene om fødselspenger har blitt endret en rekke ganger, og det er varslet flere forandringer. Avhandlingen vil søke å belyse den utviklingen som har vært på området gjennom å fremstille dagens regler, og redegjøre for bakgrunnen for dem. Det vil også bli redegjort for de endringer som er foreslått frem til nå.

1.2 Rettskildene

Loven vil være det selvsagte utgangspunkt for redegjørelsen for dagens regler. Også folketrygdloven 1966, og endringslovene vil være grunnlag for fremstillingen.

Forarbeider vil bli tillagt vekt, dels fordi de tradisjonelt blir det i norsk rett, dels fordi det finnes få andre kilder. Emnet er ikke grundig behandlet i rettsteorien, og den teori som finnes er til dels foreldet. Regelsettet er relativt nytt, med mange endringer på kort tid. I de seneste årene har det vært store forandringer, og da vil forarbeidene være den eneste kilden. Forarbeidene vil kunne belyse formålet med reglene, og de rettspolitiske hensynene bak dem. Forarbeidene forteller også ofte noe om den tidlige rettstilstanden og den øvrige forhistorien.

Reglene om fødselspenger levner ikke mye rom for skjønn, noe som fører til at det er sparsomt med rettspraksis på området. Høyesterettspraksis finnes ikke. Det vil først og fremst være Trygderettens kjennelser som kan være av interesse. Disse må kunne tillegges ganske stor vekt.¹ Det vil bli vist til kjennelser der det er av interesse for fremstillingen. Jeg har foretatt en gjennomgang av de kjennelsene som er tilgjengelige på Internett. Det er kjennelser fra perioden 1988-2004. Alle kjennelser er imidlertid ennå ikke lagt inn i databasen.

Også myndighetenes praksis vil bli tillagt vekt. Innen trygdeetaten er det sterk styring av rettsanvendelsen.² Rikstrygdeverket har instruksjonsmyndighet, og denne utøves blant annet gjennom at det blir gitt rundskriv. Rundskrivet til fødselspengelovgivningen blir i viss utstrekning benyttet i fremstillingen, da det vil kunne bidra til forståelsen av reglene og vise hvordan de praktiseres.

1.3 Terminologi

Med *far* og *mor* menes i denne sammenhengen bare barnets biologiske foreldre. Det er bare disse som kan få rett til fødselspenger. Samboere eller familiemedlemmer som deltar i omsorgen, eller på annen måte tar seg av barnet, har ikke rett til fødselspenger.

I 1993 ble den såkalte *fedrekvoten* innført. Fedrekvoten, som er obligatorisk, utgjør fire uker og er forbeholdt faren. Fedrekvoten kan tas ut når som helst under fødselspengeperioden, bortsett fra de tre siste ukene før fødselen og de seks første ukene etter fødselen; de er forbeholdt moren, se ftrl. § 14-8 annet ledd.³ Faren har ingen rett til fødselspenger før fødselen. Moren kan ta ut fødselspenger tidligst fra 12 uker før

¹ Kjønsstad og Syse 2001 s. 84-85.

² Eckhoff 2001 s. 228.

³ Det er gjort unntak fra dette ved flerbarnsfødsel, se punkt 3.3.1, slik at også faren kan ta ut fødselspenger de første seks ukene etter fødselen. Som regel kan faren heller ikke motta fødselspenger utenom fedrekvoten i de første seks ukene etter fødselen. Det er gjort unntak fra dette ved morens sykdom eller innleggelse i helseinstitusjon (punkt 2.6.4), og i tilfeller der faren overtar omsorgen alene (punkt 3.4).

fødselen, og kan senest påbegynne stønadperioden tre uker før, se ftrl. § 14-8 første ledd første og annet punktum.

Som *fødsel* regnes alle tilfeller der forløsningen har skjedd etter 26. svangerskapsuke, selv om barnet er dødfødt. Er barnet levende født før 27. svangerskapsuke, regnes det som fødsel selv om barnet dør etterpå.⁴

Stønadperioden eller *fødselspengeperioden* regnes sammenhengende fra det tidspunkt den begynner å løpe. Faren må ta ut fedrekvoten og eventuell øvrig uttak innenfor den periode som gjenstår seks uker etter fødselen. Loven bruker begrepet stønadperiode, men her vil begge begrepene bli benyttet for variasjonens skyld.

1.4 Bakgrunn

Reglene om fødselspenger, eller barselpenger som det tidligere het,⁵ har alltid fulgt sykepengelovgivningen. Tidligere var reglene inntatt i lov om sykeforsikring (lover 1909 og 1915) og lov om syketrygd (lover 1930 og 1956). I folketrygdloven 1966 var reglene inntatt i kapittel 3 om sykepenger. I disse lovene var retten til fødselspenger regulert i én enkelt paragraf.

I 1993 ble lovverket omredigert, og bestemmelsene overført til et nytt kapittel 3A.⁶ I folketrygdloven 1997 har fødselspengereglene fått et eget kapittel 14. Fødselspengene beregnes fortsatt etter de samme reglene som sykepenger, se ftrl. § 14-5 første ledd første punktum.

⁴ Dødfødsel før 27. svangerskapsuke regnes som abort, se Rikstrygdeverkets rundskriv RSK-1997-05-01-63.

⁵ Begrepet fødselspenger ble innført i 1977.

⁶ Samme år ble forvaltningsansvaret overført fra Sosialdepartementet til Barne- og familiedepartementet.

Mens mødrene gjennom nesten hele 1900-tallet har hatt rett til fødselspenger,⁷ fikk fedrene, som nevnt, først i 1977 rett til å ta ut en del av stønadsperioden. I forarbeidene ble det uttalt at "[d]et kan være et ønske hos foreldrene at også faren kan få best mulig kontakt med barnet allerede på dette tidspunktet. Det vil i tilfelle være naturlig og rimelig at fødselspenger kan utbetales til mannen under den gjenstående del av stønadsperioden, slik at økonomiske hensyn ikke hindrer at foreldrene kan velge denne løsning. En vil for øvrig anta at en slik ordning vil gjøre det lettere for kvinnen å gjenoppta sitt yrkesarbeid noe tidligere dersom hun anser det ønskelig".⁸ Faren fikk ved lovendringen rett til fødselspenger i maksimalt 72 dager av stønadsperioden, som totalt utgjorde 108 dager.

Til tross for at fedrene fikk rett til å dele stønadsperioden med mødrene, var det få som benyttet seg av denne retten. Ett tiltak var da å innføre fedrekvoten. Siktemålet med den var å øke fedrenes deltakelse i barneomsorgen, og man ønsket at den skulle påvirke diskusjonen hjemme om hvordan permisjonen som helhet skulle deles, og føre til at fedre tok ut mer permisjon enn de fire ukene. Den samlede stønadsperioden ble samtidig utvidet, slik at fedrene ikke fikk rettigheter på bekostning av mødrenes rett.⁹

Formålet med fødselspengeordningen er etter ftrl. § 14-1 "å sikre inntekt for foreldre i forbindelse med fødsel". Opprinnelig var ordningen begrunnet i helsemessige årsaker på morens side. En annen begrunnelse har vært at kvinner ikke skal tape yrkesmessig på å føde barn. Etter hvert som også fedrene har fått rettigheter, og stønadsperioden stadig er blitt utvidet, har fødselspengeordningen mer blitt betraktet som en betalt permisjon for å muliggjøre samvær med barnet.

"Farens rolle i omsorgen for barn har kommet stadig mer til syne, og det har vært sterke politiske oppfordringer rettet mot fedre for at de skal ta i bruk sine rettigheter", ble det uttalt i en offentlig utredning basert på ønsket om større likestilling mellom foreldrene.¹⁰

⁷ I den første lov om sykeforsikring av 1909 hadde moren rett til barselpenger i seks uker, men svært få mødre kom inn under denne ordningen på grunn av krav om uavbrutt medlemskap i offentlig eller godkjent privat, eller kommunal sykekasse i minst ti måneder.

⁸ Ot.prp. nr. 15 (1976-77) s. 2.

⁹ St.meld. nr. 70 (1991-92).

¹⁰ NOU 1995: 27 s. 9.

Reglene om fedres rett til fødselspenger har etter dette vært i stadig utvikling. Utviklingen har vært motivert ut fra hensynet til barnets omsorgsbehov, og familie- og likestillingspolitiske hensyn.

Faren har i de siste årene fått styrket sin posisjon som omsorgsperson i familien. Dette har blant annet skjedd gjennom at vilkårene er blitt mindre strenge, samt at farens rett ikke i like stor grad som tidligere er avhengig av morens disposisjoner før og etter fødselen. Men det er fortsatt sider ved regelverket som motvirker målet om mer likestilte foreldre. Regjeringen har skissert ulike tiltak for å styrke fedres rett til fødselspenger.¹¹

Lovteksten er blitt endret en rekke ganger, og nye bestemmelser er tatt inn. Dette har ført til at regelverket er blitt temmelig komplisert, både for foreldre som skal sette seg inn i det, og for trygdeetaten som skal praktisere det. Det har i flere stortingsproposisjoner blitt varslet gjennomgang av reglene med sikte på forenklinger og større brukervennlighet,¹² og et forslag til endringer er nå sendt ut på høring (se punkt 4.2).

1.5 Avgrensninger

Av hensyn til avhandlingens omfang vil adoptivfedres rett til adopsjonspenger ikke bli behandlet. Reglene om rett til adopsjonspenger har gradvis blitt harmonisert i forhold til fødselspenger, og det er i dag lite som skiller dem.

Problemstillinger knyttet til arbeidsrettslige spørsmål vil bli holdt utenfor. Reglene her er harmonisert i forhold til fødselspengelovgivningen. Fedres rett til to ukers permisjon i forbindelse med fødsel, utløser ingen rett til fødselspenger, og faller således utenom oppgaven, jf. arbeidsmiljøloven § 31 nr. 2.¹³ Individuelle avtaler og tariffavtaler mellom arbeidstakere og arbeidsgivere som gjelder vilkår knyttet til permisjon og fødsel, vil

¹¹ St.meld. nr. 29 (2002-03) og St.prp. nr. 1 (2004-05).

¹² St.prp. nr. 1 (2000-01), St.prp. nr. 1 (2003-04) og St.prp. nr. 1 (2004-05).

¹³ Lov 4. februar 1977 nr. 4 om arbeidervern og arbeidsmiljø m.v.

ikke bli nærmere berørt. Det forutsettes at eventuelle varslingsfrister til arbeidsgiver er overholdt.

Sykepengereglene vil det ikke bli nærmere redegjort for. Fødselspenger beregnes etter de samme reglene som sykepenger, men det blir kun vist til disse i den grad det er nødvendig for sammenhengen.

1.6 Disposisjon

Oppgaven er delt opp slik at det først blir gjort rede for vilkårene for fedres rett til fødselspenger (kapittel 2). Deretter vil reglene om fødselspengenes størrelse bli behandlet; det er regler om beregningsgrunnlag, stønadsperiodens lengde, regler knyttet til mors disposisjoner og lignende (kapittel 3). I disse kapitlene blir det først redegjort for vilkår og regler som gjelder når fedre tar ut fødselspenger utenom fedrekvoten. Deretter presenteres de spesielle vilkår og regler som gjelder ved uttak av fedrekvoten. I kapittel 4 vil det bli redegjort for de endringer som til nå er foreslått. Avhandlingen vil avsluttes med en oppsummering og rettspolitisk drøftelse (kapittel 5).

2 Vilkår for fedres rett til fødselspenger

2.1 Medlemskap

For å få rett til fødselspenger må faren være medlem i trygden. Hvem som regnes som medlem fremgår av ftrl. kapittel 2. Personer som er bosatt i Norge, er pliktige medlemmer.

Man anses for å være bosatt når oppholdet er ment å vare eller har vart minst 12 måneder. En person som varig flytter til Norge regnes som bosatt fra innreisedatoen. Vedkommende må ha lovlig opphold i Norge for å kunne anses som bosatt her.

En person som flytter ut av landet, regnes fortsatt som bosatt ved midlertidig fravær som ikke er ment å vare mer enn 12 måneder. Dette gjelder ikke dersom vedkommende skal oppholde seg, eller har oppholdt seg, i utlandet mer enn seks måneder per år i to eller flere påfølgende år.

Vilkåret om medlemskap er tatt inn i ftrl. § 14-2, og gjelder for hele kapittel 14. Bestemmelsen var ny i loven 1997, men svarer til praksis etter loven 1966, der vilkåret var at vedkommende måtte være ”trygdet”.

2.2 Krav om yrkesaktivitet

2.2.1 Hovedprinsipper

For at faren skal ha rett til fødselspenger kreves det etter ftrl. § 14-4 annet ledd at han har vært yrkesaktiv med pensjonsgivende inntekt i minst seks av de siste ti månedene før hans stønadperiode tar til. Det er ikke oppstilt noe krav om en bestemt stillingsdel.

Hva som regnes som pensjonsgivende inntekt fremgår av frtl. § 3-15, jf. skatteloven § 12-2.¹⁴

For å regnes som yrkesaktiv må faren fysisk ha vært i arbeid. Dette betyr at selv om han er knyttet til et arbeidsforhold, vil han ikke kunne opptjene rett dersom han fysisk ikke er til stede. Ved for eksempel streik regnes han ikke for å ha vært yrkesaktiv, siden han ikke fysisk har vært i arbeid. Perioder hvor han mottar lønn uten at det samtidig foreligger arbeidsrett eller arbeidspunkt, for eksempel ved permisjon, vil heller ikke gi opptjeningsrett. Hva slags arbeidsforhold han har hatt er likegyldig; han kan være arbeidstaker, selvstendig næringsdrivende eller frilanser.

Ved beregningen av opptjeningstiden teller alle dager hvor faren har vært i inntektsgivende arbeid. Dessuten kan også dager uten arbeid regnes med, dersom visse vilkår er oppfylt. Faren må ha vært i arbeid i minst fire uker i henhold til frtl. § 8-2, og det mellomliggende tidsrommet, regnet fra siste faktiske arbeidsdag, må ikke overstige to uker. Er dette tidsrommet på mer enn to uker, anses arbeidsforholdet som opphørt og tiden kan ikke medregnes.

Dersom faren i opptjeningstiden avvikler lovbestemt ferie eller avspaserer opptjent fritid, regnes dette med når det inngår i et arbeidsforhold. Også oppsigelsestid medregnes, såfremt det foreligger rett og plikt til arbeid, og faren rent faktisk er i arbeid i oppsigelsesperioden.¹⁵

Det spiller ingen rolle når faren har vært yrkesaktiv innen timånedersperioden. Han kan for eksempel ha vært hjemmeværende de siste fire månedene før stønadsperioden tok til, og likevel ha rett til fødselspenger, dersom han har vært yrkesaktiv i seks måneder før det.

Skjæringstidspunktet for opptjeningsretten er det tidspunkt det tas utgangspunkt i ved beregningen av opptjeningstiden. Skjæringstidspunktet er når fars stønadsperiode tar til;

¹⁴ Lov 26. mars 1999 nr. 14 om skatt av formue og inntekt.

¹⁵ Rikstrykdeverkets rundskriv.

det er altså ikke ved fødselen, jf. ftrl. § 14-4 annet ledd. Far kan etter hovedregelen ikke ta ut fødselspenger i de første seks ukene etter fødselen, da disse er forbeholdt mor, jf. ftrl. § 14-9 første ledd. Dette betyr at skjæringstidspunktet for hans del tidligst kan være fra sjuende uke etter fødselen. Tar han ut fødselspenger helt på slutten av den totale stønadsperioden, kan han opptjene retten frem til det.

2.2.2 Fedre får selvstendig rett til fødselspenger

Fedrenes rett til fødselspenger var tidligere en avledet og subsidiær rett. Avledet fordi moren måtte ha opptjent rett, og subsidiær fordi faren bare fikk rett dersom moren ikke benyttet seg av sin rett. Da fedrene i 1977 fikk rett til å dele stønadsperioden med mødrene, var nemlig kravet at begge fylte vilkåret om yrkesaktivitet.¹⁶ I tillegg var det krav om at fedrene fylte vilkårene for rett til sykepenger, og at de hadde vært i arbeid i minst de siste to ukene. Reglene gjenspeilet ikke ønsket om likestilling, og ønsket om at fedrene skulle ta større del av omsorgen for barna, som hadde vært uttalt fra politisk hold.

I 1993 anbefalte et offentlig oppnevnt utvalg at det skulle vurderes å innføre en selvstendig opptjeningsrett til fødselspenger for fedre. Det ble uttalt at ”[d]ette vil etter utvalgets syn være nødvendig for å likestille begge foreldre i forhold til ansvaret for barneomsorg”.¹⁷

Det såkalte fedreutvalget vurderte i 1995 en helt eller delvis selvstendig opptjeningsrett for fedre. Videre foreslo utvalget å oppheve kravet om at far måtte fylle vilkårene for rett til sykepenger, og kravet om at han måtte ha vært i arbeid i to uker før fødselen. Utvalget bad også departementet se på om opptjeningstiden for far skulle beregnes i forhold til det tidspunkt hans permisjon startet, i stedet for til fødselstidspunktet som det da gjorde.¹⁸

¹⁶ Det var gjort enkelte unntak fra dette i tilfeller der fedre overtok ansvaret alene, se punkt 3.4.

¹⁷ NOU 1993: 12 s. 52.

¹⁸ NOU 1995: 27.

Ved en lovendring i 1998 ble kravet om at fedrene måtte være sykepengedekket de siste to ukene før permisjonen, opphevet. Det ble i forarbeidene uttalt at det ikke var kjent at det var ”et utbredt problem at fedre mister retten til fødselspenger som en følge av bestemmelsen (...), men det er vanskelig å finne begrunnelser for å opprettholde en slik bestemmelse”.¹⁹ Noe lignende krav hadde heller ikke vært stilt til mødrene. Ved denne lovendring fikk for eksempel fedre som hadde vært arbeidsledige like før stønadsperioden, rett til fødselspenger, såfremt de fylte kravet om yrkesaktivitet i seks av de siste ti månedene.

Videre ble skjæringstidspunktet for opptjening av fødselspenger endret, slik at opptjeningstiden ble knyttet til det tidspunktet stønadsperioden tok til, og ikke til fødselstidspunktet som tidligere. Begrunnelsen var at man ville sikre seg at foreldrene oppfylte kravene til yrkesaktivitet da stønadsperioden starter. Moren kunne starte sin stønadsperiode 12 uker før fødselen, men måtte fylle vilkårene ved fødselen. Ved å knytte opptjeningstiden til fødselstidspunktet ble det i praksis stilt enda strengere krav til faren. Ettersom mange fedre tok ut sin del mot slutten av stønadsperioden, gikk det i praksis nesten ett år mellom skjæringstidspunktet for opptjeningen og det faktiske uttaket. Etter endringen kan faren altså opptjene retten frem til det tidspunkt hans stønadsperiode tar til.

Ved en lovendring i 2000 fikk fedre selvstendig opptjeningsrett til fødselspenger utenom fedrekvoten. Tidligere hadde mange fedre som selv fylte vilkårene for fødselspenger, falt utenfor ordningen på grunn av at mødrene ikke hadde opptjent rett til fødselspenger. Dersom moren før fødselen hadde vært student eller hjemmearbeidende, og etter fødselen ville gå ut i arbeid, forelå et omsorgsbehov for barnet, men faren hadde ikke rett til fødselspenger. Hadde moren opptjent rett til fødselspenger, kunne hun ta ut disse uavhengig av hva faren gjorde før eller etter fødselen.

Endringene har vært et viktig skritt i retning av å likestille foreldrene. Fedrenes rett er ikke lenger en avledet rett. Flere grupper fedre som tidligere ikke hadde rett til fødselspenger på grunn av manglende opptjening hos mødrene, har nå fått mulighet til å ta ut fødselspenger. Endringene har derved bidratt til at flere fedre kan ta del i

¹⁹ Ot.prp. nr. 62 (1997-98) s. 2.

omsorgen. Men fedrenes uttak er i en viss grad fortsatt knyttet til mødrenes disposisjoner før og etter fødselen, se punktene 2.6, 2.7, 3.4 og 3.5.2.

2.2.3 Likestilt med yrkesaktivitet

Likestilt med yrkesaktivitet etter ftrl. § 14-4 annet ledd, er tidsrom da det er gitt ytelse til livsopphold i form av dagpenger under arbeidsledighet (ftrl. kapittel 4), sykepenger (kapittel 8), stønad ved barns sykdom m.m. (kapittel 9) og fødselspenger, svangerskapspenger eller adopsjonspenger (kapittel 14), se ftrl. § 14-4 fjerde ledd.

Dagpenger og sykepenger ble likestilt med yrkesaktivitet i 1977, mens fødselspenger og omsorgspenger ble lovfestet som likestilt i 1985.²⁰ Det er bare fødselspenger og omsorgspenger for tidligere barn som omfattes, ikke for det eller de barn som ventes. Bestemmelsen er uttømmende. Det vil si at andre trygdeytelser, som rehabiliterings- og attføringspenger, ikke gir opptjeningsrett til fødselspenger. Det har blitt vurdert om også disse ytelsene skal være grunnlag for opptjening. I forarbeidene til den siste lovendringen i fødselspengeregelverket ble det uttalt at det kan vurderes om ytelsene skal gi opptjeningsrett.²¹ Det skulle være en forutsetning at Stortinget vedtok et forslag framsatt i 1998-99 om at rehabiliterings- og attføringspenger skal anses som pensjonsgivende inntekt.²² Selv om ytelsene nå regnes som pensjonsgivende inntekt har de foreløpig ikke blitt likestilt med yrkesaktivitet.²³

Ftrl. § 14-4 annet ledd inneholder kumulative krav for rett til fødselspenger. Det kreves at fedrene både må ha pensjonsgivende inntekt og at de fysisk har vært i arbeid. Dette medfører at fedre som mottar lønn mens de er arbeidssøkende, eller som er i et arbeidslignende forhold, ikke har rett til fødselspenger etter ftrl. § 14-4 annet ledd. Etter ftrl. § 14-4 femte ledd er imidlertid tidsrom med lønn fra arbeidsgiver under permisjon i

²⁰ I praksis var perioder med fødselspenger likestilt med perioder med dagpenger eller sykepenger, og ble tatt inn i loven for å gjøre dette klart. Samtidig ble også omsorgspenger likestilt.

²¹ Ot.prp. nr. 52 (1999-2000) s. 27.

²² Ot.prp. nr. 48 (1998-99) s. 16.

²³ Se lov 30. juni 2000 nr. 57.

forbindelse med videre- eller etterutdanning, ventelønn,²⁴ vartpenger²⁵ og løpende etterlønn fra arbeidsgiver, likestilt med yrkesaktivitet. Bakgrunnen for bestemmelsen var at det virket uheldig at disse personene hadde svakere rettigheter i forhold til opptjeningsrett enn om de hadde mottatt dagpenger. Situasjonene ble ansett som sammenlignbare, og det ble i 1998 åpnet for at slike ytelser skal likestilles med yrkesaktivitet på lik linje med dagpenger.

Ved å likestille tidsrom med lønn fra arbeidsgiver under utdanningspermisjon med yrkesaktivitet, se ftrl. § 14-4 femte ledd litra a, fanger man opp en gruppe som har et etablert forhold til en arbeidsgiver, og som har pensjonsgivende inntekt. Bakgrunnen var at ”etter- og videreutdanning ser ut til å bli stadig mer utbredt, og betydningen av å ha en faglig oppdatert arbeidsstyrke framheves som viktig”.²⁶ Det er et vilkår at ytelsen fra arbeidsgiveren er pensjonsgivende inntekt.

Personer som mottar ventelønn, vartpenger eller løpende etterlønn er i realiteten arbeidsledige, men mottar ikke dagpenger, og faller derved utenfor ftrl. § 14-4 fjerde ledd. Disse kan nå opptjene fødselspengerett etter ftrl. § 14-4 femte ledd litra b til d. Ventelønn kan gis til statsansatte som mister arbeidet uten egen skyld, og der nytt arbeid ikke kan skaffes. Vilkåret er at mottakeren er aktivt arbeidssøkende. Vartpenger ytes til tilsatte i medlemsvirksomheter i Pensjonskassen utenom staten, etter de samme kriteriene som for ventelønn.

Etterlønn er en ikke-lovregulert ytelser som er basert på en avtale mellom arbeidstaker og arbeidsgiver. I hovedsak gjelder dette for ikke-offentlig ansatte, men bestemmelsen kan tolkes utvidende til også å gjelde offentlig ansatte som har avtale om løpende etterlønn.²⁷ Ved innføringen av bestemmelsen om å gi tidsrom med etterlønn opptjeningsrett, uttalte departementet at man ville skille mellom ordninger med løpende etterlønn og engangsutbetalt etterlønn, såkalte fallskjermer. I praksis har det blitt gjort

²⁴ Se lov 4. mars 1983 nr. 3 om statens tjenestemenn m.m. § 13 nr. 6.

²⁵ Se lov 28. juli 1949 nr. 26 om Statens Pensjonskasse § 24 tredje ledd.

²⁶ Ot.prp. nr. 62 (1997-98) s. 3.

²⁷ Se Rikstrygdeverkets rundskriv.

unntak fra dette etter Trygderettens kjennelse 30. mai 2003.²⁸ I denne avgjørelsen ble det lagt vekt på at engangsutbetalingen var gitt med et eksakt beløp for en bestemt periode, og at vedkommende ikke kunne velge hvorvidt hun ville motta etterlønn som en engangssum eller som løpende etterlønn. Foreligger slike forhold, har etterlønn utbetalt som engangsbeløp i praksis blitt likestilt med løpende etterlønn, og derved som likestilt med yrkesaktivitet.

Frem til 2000 var verneplikt ikke likestilt med yrkesaktivitet. Dels ble ikke godtgjørelsen som ble utbetalt regnet som pensjonsgivende inntekt, dels ble ikke tjenestegjøringen ansett for å være yrkesaktivitet. I forbindelse med at fedre fikk selvstendig opptjeningsrett til fødselspenger, ble bestemmelsen endret slik at personer som avtjener militær- eller siviltjeneste eller obligatorisk sivilforsvarstjeneste kan opptjene rett til fødselspenger. Begrunnelsen var at ”verneplikten er en lovpålagt samfunnsplikt og at den vernepliktige i mange tilfeller hindres i å skaffe ordinært inntektsgivende arbeid som ville ha gitt opptjeningsrett til fødselspenger”.²⁹

At det ble åpnet for at verneplikt kan likestilles med yrkesaktivitet vil særlig være av betydning for menn, selv om bestemmelsen selvfølgelig også gjelder for kvinner som avtjener verneplikt. Menn som tidligere ble fedre under eller etter tjenestegjøring, risikerte å ikke oppfylle vilkåret om yrkesaktivitet i seks av ti måneder, og gikk glipp av muligheten til både fedrekvote og øvrig uttak av fødselspenger. Siden skjæringstidspunktet nå har blitt knyttet til når farens permisjon tar til, har han fått utvidet mulighet til å kunne opptjene rett til fødselspenger hvis han tar permisjonen i slutten av stønadsperioden.

2.3 Krav om inntektens størrelse

Etter ftrl. § 14-4 tredje ledd må den pensjonsgivende inntekten på årsbasis svare til minst halvparten av grunnbeløpet. Fra 1. mai 2004 utgjør grunnbeløpet 58 778 kr. Det vil si at faren må ha en årsinntekt på 29 389 kr. for å få rett til fødselspenger. Særlig

²⁸ TRR-2002-04598.

²⁹ Ot.prp. nr. 52 (1999-2000) s. 26.

menn som avtjener verneplikt vil kunne risikere å ikke oppfylle dette vilkåret, men for disse er det et eget beregningsgrunnlag, se ftrl. § 14-5 tredje ledd.

Bestemmelsen om inntektens størrelse vil ikke ha selvstendig betydning for mødre. Mødre med lav inntekt vil kunne kreve en såkalt engangsstønad i stedet for løpende fødselspenger. Engangsstønad kan gis til mødre som ikke har rett til fødselspenger, se ftrl. § 14-12 første ledd. Engangsstønaden utgjør 33 584 kr.³⁰

I forbindelse med innføringen av selvstendig opptjeningsrett for fedre ble det vurdert om også lavtlønnede fedre skulle kunne velge å motta engangsstønad i stedet for løpende fødselspenger. Departementet ville ikke åpne for en slik adgang. Innføringen av selvstendig opptjeningsrett tok sikte på fedre som oppfyller vilkårene og har omsorgen for barnet.³¹ Imidlertid vil faren i spesielle tilfeller kunne motta engangsstønad. Det kan han dersom han i stønadsperioden har overtatt omsorgen for barnet med sikte på å overta foreldreansvaret alene etter barneloven kapittel 5,³² se ftrl. § 14-12 sjette ledd. Han har også rett til engangsstønad dersom moren dør i forbindelse med fødselen, men det er da et vilkår at stønaden ikke er utbetalt til moren, og at han har omsorgen for barnet, se ftrl. § 14-12 femte ledd.

2.4 Fravær fra arbeid

Faren må være helt eller delvis borte fra arbeidet for å få rett til fødselspenger. Ved delvis fravær ytes det graderte fødselspenger, se ftrl. § 14-4 sjette ledd.

Dersom faren gjenopptar arbeidet faller retten til fødselspenger bort, såfremt de ikke utbetales til moren. Slutter han i arbeidet igjen, vil fødselspenger på nytt kunne ytes dersom stønadsperioden ikke er utløpt. Perioden regnes sammenhengende og kan bare utsettes på visse vilkår, se ftrl. § 14-7 fjerde og femte ledd og punktene 3.3.2 og 3.3.3.

³⁰ Per 1. januar 2004.

³¹ Ot.prp. nr. 52 (1999-2000) s. 23.

³² Lov 8. april 1981 nr. 7 om barn og foreldre.

Fravær fra arbeidet var et vilkår allerede ved innføringen av fedrenes rett til å dele fødselspengeperioden med mødrene. Det ligger i formålet med fødselspenger at fedrene ikke kan være i arbeid, da ytelsen er ment å sikre inntekt i forbindelse med omsorg for barn.

Dersom faren bare er delvis borte fra arbeidet vil det kunne ytes graderte fødselspenger. Det vil si at han får fødselspenger for den del han ikke arbeider; velger han å arbeide 50 prosent, vil han kunne motta 50 prosent fødselspenger. Samtidig vil moren kunne motta 50 prosent fødselspenger og arbeide 50 prosent. Foreldrene tar da ut 100 prosent fødselspenger, og utnytter ordningen fullt ut. Men det er ikke noe i veien for at bare den ene tar ut graderte fødselspenger. Dersom faren tar ut fødselspenger alene i en periode, kan han for eksempel velge å arbeide 60 prosent, og ta ut 40 prosent fødselspenger. Men da utnytter han bare en del av fødselspengeretten. Det er ingen faste prosentgrenser; foreldrene kan fritt velge hvordan de vil fordele arbeid og fødselspenger, bare ikke fødselspengeuttaket overstiger 100 prosent.

Det eneste vilkåret er at de graderte fødselspengene tas ut innenfor den totale stønadperioden på 42 (full dagsats) eller 52 uker (reduisert dagsats), se punktene 3.2 og 3.3.1. Ordningen vil måtte baseres på en avtale med arbeidsgiver. Det er ikke krav om at det må foreligge en skriftlig avtale, og ordningen er ikke regulert i arbeidsmiljøloven. Dette kan føre til problemer i praksis.

Retten til graderte fødselspenger ble lovfestet i 1978 for å gi en klar hjemmel for å yte stønaden. Tidligere var bestemmelsen om sykepenger ved delvis fravær gitt tilsvarende anvendelse. Det ble i forarbeidene uttalt at det også for farens del ville kunne være aktuelt med graderte fødselspenger, og inntatt en uttrykkelig hjemmel for hans del.³³

2.5 Omsorg

For rett til fødselspenger er det etter ftrl. § 14-4 sjuende ledd et vilkår at faren har omsorgen for barnet. Fødselspengeretten er bygget på at det foreligger et reelt

³³ Ot.prp. nr. 65 (1977-78) s. 13.

omsorgsbehov etter fødselen. Dette blir ikke fortolket slik at han er helt avskåret fra andre aktiviteter. Han kan for eksempel gå på kurs eller skole, men dette kan ikke være en hovedbeskjeftigelse. Det avgjørende er at han har det daglige ansvaret for barnet.

Omsorgskravet er et grunnleggende prinsipp for retten til fødselspenger, og har alltid vært et vilkår. Omsorgskravet vil være forskjellig for far og mor. For farens del kommer det ytterligere til uttrykk gjennom kravet i ftrl. § 14-9 fjerde ledd om at moren ikke kan være hjemme med omsorgen samtidig, se punkt 2.6. For morens rett til fødselspenger er det ikke oppstilt noe tilsvarende krav. Faren kan for eksempel være hjemmeværende eller arbeidsledig uten at det vil påvirke morens rett.

Hovedregelen er at det ikke skal åpnes for dobbeltomsorg. Det innebærer at det ikke skal utbetales mer enn 100 prosent fødselspenger til foreldrene til sammen. Begge foreldrene vil som regel ikke kunne være hjemme med fulle fødselspenger samtidig (unntatt ved flerbarnsfødsel, se punkt 3.3.1).

2.6 Krav knyttet til mors situasjon

2.6.1 Innledning

Dersom faren skal ha fødselspenger utover fedrekvoten, stilles det i ftrl. § 14-9 fjerde ledd krav basert på at det foreligger et reelt omsorgsbehov. Vilkåret er ikke inntatt under de generelle vilkårene i ftrl. § 14-4, og gjelder bare for far. For at far skal ha rett til fødselspenger må mor gå ut i arbeid, ta utdanning (eventuelt i kombinasjon med arbeid), være syk eller skadet, eller innlagt i helseinstitusjon.

Adgangen for far til å få overført rett til fødselspenger til seg, er blitt utvidet siden fedre fikk rett til fødselspenger. Fra begynnelsen hadde faren bare rett til fødselspenger i de tilfeller der moren gjenopptok arbeidet, jf. folketrygdloven 1966 § 3-21 nr. 3:

”Gjenopptar kvinnen arbeidet...”. Etter hvert fikk han også rett til å overta fødselspengeretten i tilfeller der mor ble syk, og senere ble den utvidet til også å gjelde i

tilfeller der hun tok utdanning. Ved innføringen av selvstendig opptjeningsrett for fedre ble bestemmelsen redigert og til dels utvidet.

2.6.2 Mor går ut i arbeid

Etter ftrl. § 14-9 fjerde ledd litra a har faren rett til fødselspenger dersom moren går ut i arbeid etter fødselen. Moren trenger ikke å gå ut i heltidsarbeid (men arbeider hun mindre enn 75 prosent av full stilling blir farens fødselspenger redusert, se ftrl. § 14-9 sjuende ledd og punkt 3.4).

Avvikling av ferie likestilles ikke med å gå ut i arbeid. Men hvis moren først har gått ut i arbeid, og deretter tar ferie, anses faren for å beholde omsorgen, og retten til fødselspenger.

Arbeidsledighet likestilles heller ikke med å gå ut i arbeid.³⁴ Men har moren først gått ut i arbeid for så å bli arbeidsledig, likestilles dette med å være i arbeid.

Det samme gjelder hvis moren blir sykmeldt etter faktisk å ha gått ut i arbeid; hun anses da fortsatt for å være i arbeid.

Dersom moren har permisjon fra arbeidet, anses hun ikke å ha gått ut i arbeid. Har morens arbeidsforhold opphørt, har hun ikke noe arbeid å gå ut i, og faren kan følgelig ikke få rett til fødselspenger etter denne bestemmelsen.³⁵

Som nevnt har det alltid vært et vilkår at moren må arbeide dersom faren skal få rett til fødselspenger. Det kommer av at det må foreligge et reelt omsorgsbehov etter fødselen. Etter ordlyden i tidligere varianter av bestemmelsen måtte moren *gjenoppta* arbeidet. Dette hang sammen med at farens rett var avhengig av at moren hadde vært yrkesaktiv før fødselen. Etter at faren fikk selvstendig opptjeningsrett ble ordlyden endret, ettersom moren nå ikke må ha arbeidet før fødselen (moren må *gå ut i* arbeid).

³⁴ Her er reglene annerledes enn i ftrl. § 14-4 fjerde ledd, der dagpenger likestilles med yrkesaktivitet.

³⁵ Rikstrykdeverkets rundskriv.

2.6.3 Mor er under utdanning

Faren får også rett til fødselspenger hvis moren etter ftrl. § 14-9 fjerde ledd litra b tar offentlig godkjent utdanning på heltid. Departementet uttalte: ”Utfra kontrollhensyn mener departementet at ordningen bør avgrenses til å gjelde utdanningsinstitusjoner på alle nivåer der utdanningen er offentlig godkjent og gir formell kompetanse”. Ordningen omfatter både offentlige og private utdanningsinstitusjoner, og også lærlinger med godkjent lærekontrakt.³⁶ Departementet foreslår at det er de utdanninger som gir rett til støtte fra Lånekassen som skal regnes som offentlig godkjente. Når det skal avgjøres hva som er heltidstudium, legges det til grunn hva som er normert studietid på heltid for utdanningen. Ved fremsettelsen av krav om fødselspenger til faren må det fremlegges opptaksbevis og utdanningsstedets bekreftelse på at moren har påbegynt en utdanning, samt en bekreftelse på at utdanningen er omfattet av rett til studiefinansiering gjennom Lånekassen. Samtidig må moren forplikte seg, ved en egenerklæring i form av underskrift, til å gi beskjed om endringer i blant annet studiesituasjonen.³⁷

Bestemmelsen om farens rett til fødselspenger ved morens utdanning ble innført i 1993. Som et alternativ til å gjenoppta arbeidet skulle moren kunne gjenoppta eller påbegynne utdanning på heltid, og faren fikk da overført fødselspengeretten til seg. Bakgrunnen var at noen kvinner hadde opptjent rett til fødselspenger i kortvarige eller tilfeldige arbeidsforhold, og ikke hadde noe arbeid å gjenoppta. I disse tilfellene kunne det være ønskelig for moren å kunne ta utdanning, og at faren overtok retten til fødselspenger.³⁸

Også i tilfeller der moren ikke studerer på heltid kan faren få rett till fødselspenger.

Etter ftrl. § 14-9 fjerde ledd litra c kan moren kombinere studier og arbeid.

Bestemmelsen ble innført i 2000, og ble begrunnet med at det i slike tilfeller vil kunne foreligge et fullt omsorgsbehov. Grunnet avgrensnings- og kontrollspørsmål ble vilkåret utformet slik at studier og arbeid i sum måtte tilsvare heltid. Av samme grunn ble det

³⁶ Se lov 26. juni 1985 nr. 21 om utdanningsstøtte til elever og studenter, og forskrifter til denne.

³⁷ Ot.prp. nr. 52 (1999-2000) s. 15.

³⁸ Ot.prp. nr. 13 (1992-93) s. 10.

ikke oppstilt noen grense for hvor mye moren må studere, men det er et krav at utdanningen er offentlig godkjent, slik at for eksempel hobbypregede kurs vil falle utenfor. Det må vurderes konkret i hvert enkelt tilfelle hvorvidt kravene er oppfylt. Den samme dokumentasjonen som kreves ved heltidsutdanning, må legges frem.³⁹

2.6.4 Mor er syk

Faren kan også overta fødselspengeretten dersom moren er syk eller skadet, se ftrl. § 14-9 fjerde ledd litra d. Dette er basert på at det foreligger et omsorgsbehov fordi moren har en fysisk eller psykisk sykdom. Kortvarige sykdomstilfeller gir ikke rett til fødselspenger for faren. (Dersom faren skulle ha behov for å være hjemme med omsorgen på grunn av morens kortvarige sykdom, ville det kunne ytes omsorgspenger etter ftrl. § 9-5.)

Moren må være helt avhengig av hjelp til å ta seg av barnet. Det er lagt opp til en restriktiv praksis, ved at moren må være *helt* avhengig av hjelp, men det kreves ikke at hun er *avskåret* fra omsorg. Etter forarbeidene kan det for eksempel være alvorlige bekkenløsningssplager, reumatiske lidelser, gjentatte besvimelsesanfall eller annen sykdom. Ved vurderingen kan det legges vekt på morens omsorgsmulighet med hensyn til det praktiske stedet. Sykdomstilstanden må dokumenteres med særskilt legeerklæring.⁴⁰

Bestemmelsen må også kunne fange opp situasjoner der moren er avhengig av hjelp på grunn av funksjonshemning eller uførhet, slik at det foreligger et omsorgsbehov. At moren er uføretrygdet vil imidlertid ikke i seg selv utløse fødselspengerrett for faren.⁴¹ Det må foretas en konkret vurdering av morens mulighet til omsorg. Behovet må dokumenteres med særskilt legeerklæring.

³⁹ Ot.prp. nr. 52 (1999-2000) s. 18.

⁴⁰ Ot.prp. nr. 7 (1993-94) s. 2.

⁴¹ Ot.prp. nr. 52 (1999-2000) s. 19.

Far får også rett til fødselspenger dersom moren er innlagt i helseinstitusjon og ikke kan ta seg av barnet, se ftrl. § 14-9 fjerde ledd litra e.

Farens rett til fødselspenger på grunn av morens sykdom eller skade gjelder også i de første seks ukene etter fødselen. Det samme gjelder dersom moren er innlagt i helseinstitusjon, se ftrl. § 14-9 femte ledd. Bestemmelsen er således et unntak fra hovedregelen om at de første seks ukene etter fødselen er forbeholdt moren, se ftrl. § 14-9 første ledd.

Faren fikk i 1986 rett til å overta en del av fødselspengeperioden ved morens sykdom. Vilåårene var at moren var helt avskåret fra å ha omsorg for barnet på grunn av sykdommen, og at faren oppfylte de vanlige vilåårene for rett til fødselspenger.⁴² Uttrykket *helt avskåret* la opp til en streng praksis, men det var ikke et krav om at moren var innlagt i helseinstitusjon.

I 1993 ble dette endret fordi bestemmelsen var vanskelig å bruke for trygdeetaten. Først og fremst var det vanskelig å avgjøre hvorvidt moren var så syk at hun ikke var i stand til å ha omsorgen for barnet. Etter endringen kunne faren bare overta retten dersom moren var forhindret fra å ha omsorgen fordi hun var innlagt i helseinstitusjon.⁴³ Samtidig ble det tatt inn en uttrykkelig bestemmelse om at farens rett til dette også gjaldt i de første seks ukene etter fødselen, slik praksis hadde vært.

Det viste seg at kravet om morens innleggelse førte til urimelige resultater i tilfeller der hun var ute av stand til å dra omsorg for barnet uten å være innlagt. Bestemmelsen ble derfor endret allerede samme år. Det ville etter departementets syn være uheldig å opprettholde en bestemmelse som hindret faren i å ta ut fødselspenger når moren var syk. Bestemmelsen ble endret slik at faren kunne overta fødselspengeretten dersom moren var forhindret fra å ta seg av barnet fordi hun var innlagt i helseinstitusjon, eller så syk at hun var helt avhengig av hjelp fra faren til å ta seg av barnet. Man ønsket ikke

⁴² Ot.prp. nr. 12 (1985-86) s. 4.

⁴³ Ot.prp. nr. 13 (1992-93) s. 12.

å bruke uttrykket *helt avskåret*, da dette ikke skulle være en betingelse. Formuleringen skulle være mer fleksibel enn tidligere, men gi anvisning på en restriktiv praksis.⁴⁴

Fram til 2000 var det et krav at begge foreldrene hadde opptjent rett til fødselspenger dersom faren skulle kunne ta ut fødselspenger. Ved morens sykdom fikk faren ikke overført fødselspenger til seg hvis ikke moren også hadde vært yrkesaktiv i opptjeningstiden. Etter endringen kan faren nå overta fødselspengene når moren er syk eller innlagt, og han selv har opptjent rett. I tillegg ble ordet *skade* inntatt, slik at retten gjelder ved morens *sykdom eller skade*.

2.7 Vilkår for fedrekvoten

For fedrekvoten gjelder til dels andre vilkår enn for øvrig uttak av fødselspenger. To vilkår fremgår av ftrl. § 14-10 første ledd. Morens yrkesaktivitet i opptjeningstiden må ha svart til minst halv stilling, og faren må selv fylle vilkårene for rett til fødselspenger. I motsetning til for fødselspengeretten utenom fedrekvoten, er farens rett her altså avhengig av at også moren har vært yrkesaktiv før fødselen.

Faren må selv fylle vilkårene for rett til fødselspenger, unntatt kravene i ftrl. § 14-9 fjerde ledd litra a-e. Dette fremgår av ftrl. § 14-10 tredje ledd. Kravene i ftrl. § 14-9, om at moren må arbeide, studere eller være syk, er begrunnet i at det må foreligge et omsorgsbehov. Det åpnes derved for at moren kan være hjemme samtidig som faren tar ut fedrekvoten (men hun vil ikke ha krav på fulle fødselspenger).

Økonomiske årsaker er bakgrunnen for kravet om at morens yrkesaktivitet må ha svart til minst halv stilling i opptjeningstiden. Farens fødselspenger blir beregnet i forhold til morens stillingsdel i opptjeningstiden, se ftrl. § 14-10 annet ledd og punkt 3.5.2.

Dersom moren bare har arbeidet for eksempel 25 prosent av full stilling, ville det kunne bli økonomisk belastende for faren å ta ut fedrekvoten. Siden fedrekvoten er obligatorisk, og ukene bortfaller i den grad de ikke blir benyttet, har man valgt å sette

⁴⁴ Ot.prp. nr. 7 (1993-94) s. 2.

grensen til halv stilling, for at faren ikke skal tape for mye økonomisk under uttak av fedrekvoten.

Da fedrekvoten ble innført i 1993 gjaldt også kravene om at moren måtte gå ut i arbeid, ta utdanning på heltid, være innlagt i helseinstitusjon eller være så syk at hun var helt avhengig av hjelp til å ta seg av barnet. Dette ble endret allerede i 1994. Det hadde vist seg at regelverket skapte problemer i praksis i situasjoner der moren ikke gikk tilbake i arbeid, enten fordi hun ikke hadde noe arbeid å gjenoppta, eller fordi hun valgte å gå ut i ulønnet permisjon etter avviklingen av sin fødselspengeperiode. Konsekvensen var at faren ikke kunne ta ut fedrekvoten, og den samlede stønadsperioden ble da fire uker kortere.

På bakgrunn av en av intensjonene bak fedrekvoten, nemlig å påvirke holdninger hos fedre og deres arbeidsgivere, ble regelverket endret for å unngå at fedrene ble forhindret fra å utøve omsorg for barnet på grunn av mødrenes situasjon. Det ble påpekt at selv om det ved denne endringen ble åpnet for at foreldrene kunne være hjemme samtidig, var det lite trolig at de ville benytte det i noen særlig grad, bortsett fra i situasjoner som beskrevet. Det ble antatt at de fleste fedrene ville ta ut fedrekvoten mot slutten av stønadsperioden samtidig med at mødrene gikk ut i arbeid. Hensikten ville være å strekke permisjonstiden lengst mulig ut.⁴⁵

⁴⁵ Ot.prp. nr. 80 (1993-94) s. 3-4.

3 Beregning av fedres fødselspenger

3.1 Hovedregler om beregning

Faren får fødselspenger beregnet på grunnlag av sin egen inntekt etter de samme reglene som for sykepenger (ftrl. kapittel 8), se ftrl. § 14-5 første ledd første punktum. Det er bare sykepengeordningens bestemmelser om sykepengegrunnlaget som er anvendelige. Som hovedregel beregnes fødselspengene etter ftrl. §§ 8-28 til 8-30 (arbeidstakere), § 8-35 (selvstendige næringsdrivende), § 8-38 (frilansere) og §§ 8-40 til 8-43 (medlemmer med kombinerte inntekter). Grunnlaget fastsettes ut fra de opplysninger som er tilgjengelige når faren faktisk går ut i permisjon, på samme måte som opptjeningstiden regnes fram til stønadsperioden tar til.⁴⁶

Loven henviser til at fødselspengene skal beregnes *på grunnlag av* vedkommendes inntekt. Derfor er det bare grunnlagsbestemmelsene som er anvendelige. Andre bestemmelser om sykepenger gis ikke tilsvarende anvendelse. Dette gjelder for eksempel begrensningsreglene i ftrl. § 8-3 tredje ledd (sykepenger ved selvvalgt tilbaketrekning fra yrkeslivet), § 8-9 (utbetaling av sykepenger under opphold i utlandet og § 8-17 annet ledd (sykepenger ved ferie og permisjon).

Fødselspenger ytes ikke for den del av inntekten som overstiger seks ganger grunnbeløpet (per 1. mai 2004 vil det være 352 668 kr.), se ftrl. § 14-5 første ledd.⁴⁷ Dette betyr at hvis far har en inntekt under dette, vil han motta fødselspenger av samme størrelse som sin vanlige lønn. Er inntekten over seks ganger grunnbeløpet, vil det ikke bli utbetalt fødselspenger for den overstigende delen. En del arbeidstakere har dog

⁴⁶ Rikstrygdeverkets rundskriv.

⁴⁷ Av informasjonshensyn ble bestemmelsen tatt inn i ved lovredigeringen i 1993. Tidligere var den bare tatt inn under sykepengereglene.

avtale med arbeidsgiveren om at han dekker det overskytende.⁴⁸ Fødselspenger ytes for alle dagene i uken unntatt lørdag og søndag, se ftrl. § 14-5 fjerde ledd.

Feriepenger ytes med 10,2 prosent av utbetalte fødselspenger, se ftrl. § 14-5 femte ledd. Det er bare arbeidstakere som har rett til feriepenger. Feriepenger utbetales for de første 12 ukene (15 ukene ved redusert dagsats, se punkt 3.2) av hver stønadperiode. Dette betyr at begge foreldrene i utgangspunktet har rett til feriepenger. Dersom faren tar ut fødselspengene samtidig med moren de første 12 eller 15 ukene, blir feriepengene fordelt mellom dem. Det blir ikke gitt mer feriepenger ved forlengelse av stønadperioden ved flerbarnsfødsel (se punkt 3.3.1).

I tilfelle faren avtjener militær- eller siviltjeneste eller obligatorisk sivilforsvarstjeneste i opptjeningstiden, skal inntektsgrunnlaget minst svare til en årsinntekt på tre ganger grunnbeløpet, dersom tjenesten har vart eller er ment å vare mer enn 28 dager, se ftrl. § 14-5 tredje ledd. Bestemmelsen ble tatt inn samtidig med at verneplikt ble likestilt med yrkesaktivitet, på bakgrunn av at dagpengene utbetalt under tjenesten kan utgjøre mindre enn hva som er kravet etter ftrl. § 14-4 tredje ledd (at inntekten på årsbasis må utgjøre minst halvparten av grunnbeløpet).

3.2 Dekningsgrad

Fødselspengene blir utbetalt enten med full dagsats (100 prosent), eller med redusert dagsats (80 prosent). Dersom man velger 80 prosents dekning vil stønadperioden bli tilsvarende forlenget, slik at den utbetalte stønaden i begge tilfeller stor sett blir den samme.

Ordningen med redusert dagsats og tilsvarende forlengning av stønadperioden ble innført i 1989 for å styrke familiens valgmuligheter gjennom adgangen til å fordele inntekten over et lengre tidsrom. Ordningen gjaldt for både far og mor. En ordning

⁴⁸ Jf. Koll Larssen 1997 s. 18.

med 60 prosents dekning i 70 uker har også vært drøftet, men har foreløpig ikke blitt foreslått.⁴⁹

Stønadmottakeren velger dekningsgrad ved stønadsperiodens begynnelse, og valget gjelder for hele perioden. Dersom begge foreldrene skal motta fødselspenger, må begge velge samme dekningsgrad, se ftrl. § 14-6. Dette gjelder uansett om de tar ut fødselspenger samtidig eller etter hverandre. I praksis vil den dekningsgrad som moren har valgt ved stønadsperiodens begynnelse, gjelde for hele perioden.

Tidligere var det, etter ordlyden, moren som valgte dekningsgrad. Valget gjaldt for hele perioden og omfattet også fødselspenger til faren. Bestemmelsen var begrunnet i administrative hensyn. Konsekvensen var at der moren hadde valgt 80 prosents dekning, fikk faren tilsvarende reduksjon i utbetalingen, også under den obligatoriske fedrekvoten. Særlig i de tilfeller der moren hadde arbeidet deltid slo dette ugunstig ut. På bakgrunn av dette mente fedreutvalget at bestemmelsen burde vurderes nærmere.

I forarbeidene til den siste lovendringen ble det fastslått at det er hensiktsmessig å se hele perioden under ett i de tilfeller der begge foreldrene tar ut fødselspenger. Men regelverket ville bli lite praktikabelt for trygdeetaten dersom det skulle åpnes for at foreldrene kunne velge ulik dekningsgrad. Ordlyden ble imidlertid endret som følge av at faren fikk selvstendig opptjeningsrett til fødselspenger. I de tilfeller der bare faren tar ut fødselspenger (fordi moren ikke har opptjent rett, eller fordi han har overtatt omsorgen), må jo faren selv kunne velge dekningsgrad, og *moren* ble byttet ut med *stønadmottaker*.⁵⁰

⁴⁹ Dette ble drøftet senest i Ot.prp. nr. 62 (1997-98) s. 1.

⁵⁰ Ot.prp. nr. 52 (1999-2000) s. 28.

3.3 Stønadsperiode

3.3.1 Lengde

Fødselspenger kan ytes i en periode på opptil 42 uker (210 dager) med full dagsats, eller 52 uker (260 dager) med redusert dagsats, se ftrl. § 14-7 første ledd, jf. ftrl. § 14-6.⁵¹ Da fedrene i 1977 fikk rett til fødselspenger var den totale fødselspengeperioden 18 uker (108 dager), og fedrene kunne ta ut maksimalt 12 uker (72 dager) av disse.⁵² Den totale perioden er stadig blitt utvidet, og fra 1987 ble den utvidet hvert år frem til 1993 da den nå gjeldende perioden ble innført. Fedrenes rett er blitt tilsvarende utvidet hver gang, slik at deres andel stort sett har holdt seg på samme nivå.

Når begge foreldrene fyller vilkårene for rett til fødselspenger, kan stønadsperioden deles mellom dem, med visse begrensninger, se ftrl. § 14-7 annet ledd. Moren skal ha minst tre uker før fødselen og seks uker etter.⁵³ Fire uker er forbeholdt faren (fedrekvote) dersom han har rett til fødselspenger, og morens yrkesaktivitet i opptjeningstiden har svart til minst halv stilling, se ftrl. § 14-10 første ledd. Dette vil si at det er maksimalt 29 uker (full dagsats) eller 39 uker (redusert dagsats) å dele på. (I det følgende vil de ukene som gjelder ved 80 prosents dekning bli satt i parentes.)

Selv om faren ikke har rett eller plikt til å ta ut fedrekvoten, har han rett til å dele den øvrige perioden med moren, såfremt han har opptjent rett til fødselspenger. Foreldrene kan fritt velge hvordan de vil dele fødselspengeperioden mellom seg. Dersom de ønsker å arbeide, kan de ta ut fødselspenger samtidig, og da motta graderte fødselspenger for den del de ikke arbeider. De kan også velge å ta ut hver sin del av etter hverandre, da med fulle fødselspenger.

⁵¹ Moren har rett til hele perioden dersom faren ikke har opptjent rett til fødselspenger, dersom hun er alene med omsorgen eller dersom det gjøres unntak fra plikten til å ta ut fedrekvoten.

⁵² Fødselspenger ble utbetalt for alle dagene i uken unntatt søndag.

⁵³ Det er av helsemessige årsaker at de første seks ukene etter fødselen er forbeholdt moren. Dette er i samsvar med ILO-konvensjon nr. 183 om mødrevern. Selv om Norge ikke har ratifisert denne konvensjonen ville det være uheldig om man skulle oppheve den særlige beskyttelsen av moren i tiden etter fødselen. Derfor kan faren aldri ta ut fødselspenger alene i denne perioden.

Dersom begge foreldrene har opptjent rett til fødselspenger og faren tar ut sin fedrekvote, vil han kunne motta fødselspenger i maksimalt 33 (43) uker, se ftrl. § 14-9 annet ledd. Hvis moren velger å ta alle de 12 ukene hun kan ta før fødselen, i tillegg til de seks obligatoriske ukene etter, vil det gjenstå maksimalt 24 (34) uker som faren kan ta dersom han har rett til fødselspenger og fedrekvote.

Dersom moren ikke har opptjent rett til fødselspenger, kan faren ta ut 29 (39) uker, se ftrl. § 14-9 tredje ledd. Dette ble innført i forbindelse med innføringen av selvstendig opptjeningsrett for fedre. Det ble begrunnet med at de ni ukene rundt fødselen som er forbeholdt moren, bør komme i fradrag i farens totale stønadperiode. Og "[e]ttersom det ikke er naturlig å snakke om en obligatorisk fedrekvote i situasjoner der bare far har rett til fødselspenger, kan det etter departementets mening forsvares å trekke fra disse 4 ukene".⁵⁴ Bakgrunnen for dette er at når mor ikke har opptjent rett til fødselspenger, har hun etter ftrl. § 14-12 første ledd rett til engangsstønad, og denne kan da betraktes som en kompensasjon for at familien mister 13 uker av stønadperioden. Faren må avvikle sin stønadperiode innenfor den totale stønadperioden etter fødselen. Den utgjør maksimalt 39 (49) uker, se ftrl. § 14-8 første ledd fjerde punktum. Siden faren kan ta ut 29 (39) uker, må han begynne sin stønadperiode senest ti uker etter fødselen hvis han ikke vil tape stønadstid.

Stønadperioden regnes sammenhengende fra det tidspunkt perioden begynner å løpe, se ftrl. § 14-7 fjerde ledd. Etter ftrl. § 14-8 første ledd kan den tidligst begynne å løpe 12 uker før fødselen, og senest tre uker før. Etter at perioden har begynt å løpe, må faren ta ut fedrekvoten og/eller øvrig uttak før den totale stønadperioden er utløpt. Dette vil si at dersom moren for eksempel tar ut ti uker før fødselen, og sine seks obligatoriske uker etter, vil det gjenstå 26 (36) uker. Faren må da ta fedrekvoten og eventuell øvrig periode innenfor disse ukene, ellers bortfaller retten.

Ved flerbarnsfødsel blir stønadperioden forlenget med fem uker (full dagsats) eller sju uker (reduisert dagsats) for hvert barn mer enn ett, se ftrl. § 14-7 tredje ledd. Det betyr at den samlede stønadperiode blir 47 (59) uker ved tvillingfødsel, 52 (66) ved trillingfødsel og så videre.

⁵⁴ Ot.prp. nr. 52 (1999-2000) s. 23.

Før 1986 hadde foreldrene ikke rett til en utvidet periode ved flerbarnsfødsel. Den ble i første omgang utvidet med ti dager. I 1996 ble perioden utvidet til 5 (7) uker. Det hadde blitt påpekt at det oppstår en vanskelig omsorgssituasjon etter fødsel av flere barn, samt at man både har behov for en lengre stønadsperiode, og behov for å kunne ta deler av denne samtidig. I tillegg til at perioden ble forlenget, ble det åpnet for at foreldrene selv kan velge hvordan de vil benytte den.⁵⁵ De kan velge å ta den ut samtidig, og da motta opptil 200 prosent fødselspenger i 5 (7) uker. Uttaket kan også skje i de første seks ukene etter fødselen.⁵⁶ Perioden må ikke tas sammenhengende, men kan fritt deles opp. Alternativt kan den tas etter den ordinære perioden, og da gi et forlenget uttak av fødselspenger. Det er heller ikke noe i veien for at forlengelsen inngår som en del av en tidskontoperiode, se punkt 3.6.

Faren kan også ta forlengelsen alene. Dersom begge foreldrene har opptjent rett til fødselspenger, vil faren kunne motta fødselspenger i opptil 38 (50) uker ved tvillingfødsel, dersom han også tar ut fedrekvoten. Dersom moren ikke har opptjent rett til fødselspenger, vil faren kunne ta ut 34 (46) uker. De fleste foreldre vil vel velge å ta de ekstra ukene samtidig i den første perioden etter fødselen. Dersom de velger dette, kan faren avvikle fedrekvoten i denne perioden, også i de seks første ukene etter fødselen.

3.3.2 Utsettelse ved ferie

Under visse omstendigheter vil stønadsperioden kunne utsettes. Dette vil etter ftrl. § 14-7 fjerde ledd annet punktum kunne være når den som mottar fødselspenger har lovbestemt ferie.⁵⁷ Når ferien er slutt, må gjenværende del av stønadsperioden tas umiddelbart. Ferien kan tas når som helst i stønadsperioden.

⁵⁵ Ot.prp. nr. 6 (1995-96) s. 5-7.

⁵⁶ Etter hovedreglene kan fødselspenger ikke tas ut samtidig, uttaket kan ikke overstige 100 prosent, og faren har ikke rett til fødselspenger i de første seks ukene. Det er altså gjort unntak fra disse reglene ved forlengelse ved flerbarnsfødsel.

⁵⁷ Ferie som følger av lov 29. april 1988 nr. 21 om ferie.

Bakgrunnen for at ferie kan gi utsettelse er at det med en stønadsperiode på 52 uker ville kunne bli problematisk for arbeidstakere å ta ferie i kalenderår hvor han tar ut fødselspenger.⁵⁸

Faren har maksimalt rett til 43 ukers stønadsperiode ved redusert dagsats og ved fødsel av ett barn. For hans vedkommende vil bestemmelsen da ikke ha like stor betydning. I tillegg kan han overføre 12 virkedager ferie til det påfølgende ferieåret.⁵⁹

3.3.3 Utsettelse ved sykdom

Etter ftrl. § 14-7 femte ledd kan stønadsperioden også utsettes dersom den som mottar fødselspenger eller barnet er innlagt i helseinstitusjon, samt også i andre særlige tilfeller når mottaker av fødselspenger er for syk til å ta seg av barnet.

Tidligere brukte bestemmelsen begrepet *moren* i stedet for *den som mottar fødselspenger*. Men den ble tolket slik at den også gjaldt dersom det var faren som var innlagt eller i andre særlige tilfeller for syk til å ta seg av barnet.⁶⁰ I bestemmelsen om utsettelse ved ferie, ble uttrykket *den som mottar fødselspenger* benyttet allerede ved innføringen.

Tidligere ble ikke fødselspengeperioden utsatt ved sykdom eller innleggelse. I 1986 foretok man visse oppmykninger av reglene, slik at uttaket av fødselspenger kunne utsettes ved omsorgspersonens sykdom. Vilkåret var at vedkommende skulle være helt avskåret fra omsorg. Videre fikk man rett til utsettelse dersom barnet var innlagt i helseinstitusjon, slik at foreldrene var avskåret fra å ta omsorg.⁶¹ Senere ble bestemmelsen endret slik at utsettelse ble gjort betinget av at moren eller barnet var innlagt i helseinstitusjon.⁶²

⁵⁸ Ot.prp. nr. 13 (1992-93) s. 11.

⁵⁹ Se ferieloven § 7 nr. 3.

⁶⁰ Bestemmelsen ble redigert i 1998, jf. Ot.prp. nr. 62 (1997-98) s. 6.

⁶¹ Ot.prp. nr. 12 (1985-86) s. 4.

⁶² Ot.prp. nr. 13 (1992-93) s. 12.

Etter hvert ble adgangen til å utsette fødselspengeperioden utvidet til også å gjelde andre særlige tilfeller der moren var for syk til å ta seg av barnet. Begrunnelsen var at moren kunne være alvorlig syk og ute av stand til å ta seg av barnet uten å være innlagt i helseinstitusjon. Etter forarbeidene måtte bedømmelsen skje ”på grunnlag av en samlet vurdering av hennes arbeidsevne og funksjonsevnen i forhold til omsorgen for barnet. Hvis moren har daglig kontakt med barnet og evne til å vise det psykisk omsorg, bør hun ikke få rett til utsettelse.”⁶³

Trygderetten har i en kjennelse 27. mai 1999 uttalt at forarbeidene er ”så vidt sprikende at en lovforståelse vanskelig kan etableres på dette grunnlag”.⁶⁴ Retten fant ikke rettskildemessig grunnlag for at utsettelsen skulle være avhengig av evnen til å vise psykisk omsorg. Dette ble begrunnet med at en eventuell fysisk atskillelse var regulert i samme bestemmelse (”innlagt i helseinstitusjon”). Retten mente også at det var ”mindre naturlig å fremheve at det psykiske avhengighetsforhold mellom mor og barn som en viktigere relasjon enn den praktiske omsorg barnet er avhengig av for å unngå lidelser”.

Praksis ble etter dette endret i tråd med kjennelsen. Det skal foretas en generell vurdering av det kvalitetsmessige forholdet til barnet. Dette må gjøres konkret i hvert enkelt tilfelle. Bestemmelsen skal praktiseres restriktivt.

En senere kjennelse fra Trygderetten kan belyse dette.⁶⁵ Saksforholdet var at en mor etter en kneoperasjon bare hadde fått innvilget utsettelse for den tid hun var innlagt på sykehus. Etter sykehusoppholdet brukte hun krykker i noen uker, og retten mente at dette var et tilstrekkelig grunnlag for utsettelse, fordi ”hun rent praktisk i denne perioden var ute av stand til å ta seg av barnet”. For den resterende tiden fikk hun ikke utsettelse. Retten fant det klart at hun ”hadde betydelige problemer med å ta seg av barnet på en fullt tilfredsstillende måte”, men mente likevel at hun ”var i stand til å dekke så vidt mange av de behov et barn i den alderen har at hun ikke kunne anses ’for syk til å ta seg av barnet’ som loven forutsetter for utsettelse av stønadsperioden”.

⁶³ Ot.prp. nr. 7 (1993-94) s. 3.

⁶⁴ TRR-1999-00533.

⁶⁵ TRR-2003-02068.

Den vanligste løsningen ved omsorgspersonens sykdom eller innleggelse vil sannsynligvis være at den andre forelderen tar ut fødselspenger, fremom å overlate omsorgen til andre. Det er grunn til å tro at dette særlig vil gjelde dersom det er faren som er syk eller innlagt. Bestemmelsen vil få størst betydning i tilfeller der vedkommende er alene med omsorgen for barnet.

3.3.4 Øvrige regler

Det ytes ikke fødselspenger etter at barnet har fylt to år, se ftrl. § 14-7 sjette ledd.

Grensen er absolutt.⁶⁶ Fristen har blitt utvidet flere ganger. Frem til 1986 kunne fødselspenger ikke ytes senere enn 18 uker etter fødselen. I og med at det ble adgang til å utsette uttak av fødselspenger, ble fristen forlenget til ett år etter fødselen. I 1993 ble fristen forlenget til to år etter fødselen. Dette ble begrunnet med at det ved flerbarnsfødsler med 80 prosents uttak, og ved utsettelse av stønadsperioden, ville kunne være tilfeller hvor en har rett til fødselspenger i lengre tid enn ett år etter fødselen.

Dersom barnet dør i stønadsperioden, ytes det fødselspenger i opptil seks uker av den gjenværende del av perioden, se ftrl. § 14-7 sjuende ledd. Formålet med bestemmelsen er å hindre et brått brudd i en planlagt fødselspengeperiode. Foreldrene kan dele denne stønadsperioden fra sjuende uke etter fødselen. Dersom barnet dør ved fødselen ytes det bare fødselspenger til moren. Den eller de som tar ut fødselspengene kan velge om den eller de vil ta ut seks uker, eller gjenoppta arbeid eller studier tidligere. Etter ordlyden skilles det ikke mellom full og redusert dagsats i denne bestemmelsen. Det skal altså ikke ytes fødselspenger i mer enn seks uker selv om den stønadsberettigede tidligere har valgt 80 prosents dekningsgrad. Dette kan virke uheldig i tilfeller der barnet dør like etter fødselen. Forutsetningen for å velge en lengre stønadsperiode er da ikke lenger til stede. Dekningsgraden kan derfor omgjøres i slike tilfeller.⁶⁷

⁶⁶ Dette gjelder ikke ved uttak av fødselspenger som tidskonto, se ftrl. § 14-24 og punkt 3.6.

⁶⁷ Rikstrykdeverkets rundskriv.

3.4 Forhold på mors side etter fødselen

Dersom moren mottar graderte fødselspenger, jf. ftrl. § 14-4 sjette ledd annet punktum, kan det ytes graderte fødselspenger til faren i samme tidsrom, se ftrl. § 14-9 sjette ledd. Farens fødselspenger kan ikke utgjøre en større del av full ytelse enn tilsvarende morens stillingsdel. Dersom moren arbeider 50 prosent, vil faren kunne motta 50 prosent fødselspenger.

Dersom moren arbeider deltid etter fødselen, blir farens fødselspenger redusert tilsvarende reduksjonen i morens arbeidstid, se ftrl. § 14-9 sjuende ledd første punktum. Av annet punktum fremgår at faren får fødselspenger beregnet i forhold til sin egen stillingsdel dersom moren arbeider minst 75 prosent av full arbeidstid. Det vil si at dersom moren arbeider 80 prosent av full stilling, og faren ikke er i arbeid, vil han kunne motta fulle fødselspenger. Det er morens formelle stillingsdel som skal legges til grunn.

Tidligere ble farens fødselspenger redusert tilsvarende reduksjonen i morens arbeidstid dersom morens rett til fødselspenger var *opptjent* ved deltidsarbeid. Regelen var begrunnet med at dobbeltomsorg skulle forhindres. Men det ble da forutsatt at moren gjenopptok samme stilling som hun hadde hatt før fødselen. Bestemmelsen ville slå uheldig ut i tilfeller der moren gikk ut i full stilling etter fødselen. Det ville da foreligge et fullt omsorgsbehov, men faren hadde bare rett til reduserte fødselspenger. Ved å ikke knytte farens rett til morens disposisjoner før fødselen, kan man forhindre en slik situasjon.

Bestemmelsen ble endret i forbindelse med at faren fikk selvstendig opptjeningsrett, på bakgrunn av forslagene i fedreutvalgets utredning. Utvalget mente at dersom moren arbeider deltid etter fødselen, skal faren i utgangspunktet bare ha rett til reduserte fødselspenger. Men man foreslo at dersom moren arbeider 75 prosent eller mer av stillingens ordinære arbeidstid, skal hun anses være i full stilling.⁶⁸ I tilfeller der moren da arbeider 75-100 prosent, vil det åpnes for dobbeltomsorg, men departementet kom frem til at grensen likevel burde settes ved 75 prosent, og at dobbeltomsorgen kunne

⁶⁸ NOU 1995: 27 s. 65.

aksepteres. Det ble lagt vekt på at deltidsarbeid er forholdsvis utbredt og at det for noen mødre ville kunne være vanskelig å få full stilling.⁶⁹

Fødselspengene til faren blir bare redusert når moren går ut i arbeid, jf. ftrl. § 14-9 fjerde ledd litra a. Faren får fødselspenger basert på sin egen stillingsdel dersom moren tar utdanning, er syk eller skadet, eller innlagt i helseinstitusjon, se ftrl. § 14-9 sjuende ledd tredje punktum, jf. ftrl. § 14-9 fjerde ledd litra b til e. Dette er begrunnet med at det i disse situasjonene vil foreligge et fullt omsorgsbehov.

Dersom moren dør, har faren rett til fødselspenger for den gjenværende delen av stønadperioden, se ftrl. § 14-9 åttende ledd første punktum. Denne retten gjelder også dersom moren dør innenfor perioden på seks uker etter fødselen.

Fedre har hatt denne retten siden de fikk rett til fødselspenger i 1977. Retten ble også utløst selv om moren ikke hadde opptjent rett til fødselspenger. Det var tilstrekkelig at faren selv fylte vilkårene. Det var altså gjort unntak fra det alminnelige kravet om at begge måtte ha opptjent rett; faren var gitt selvstendig opptjeningsrett i disse tilfellene.

Faren får også rett til fødselspenger dersom han overtar omsorgen for barnet med sikte på å overta foreldreansvaret alene etter barneloven kapittel 5, se ftrl. § 14-9 åttende ledd annet punktum. Retten utløses selv om han overtar ansvaret i løpet av de første seks ukene etter fødselen. Bestemmelsen får anvendelse både på avtaler om omsorgsovertakelse mellom foreldre, og avgjørelser om dette av domstol eller fylkesmann. Avgjørelsen trenger ikke å være rettskraftig. Likeledes gis det rett etter denne bestemmelsen ved en midlertidig forføyning (barneloven § 60) om at faren skal ha ansvaret alene.

Fram til 1990 var farens rett i slike tilfeller avhengig av at også moren hadde opptjent rett til fødselspenger. Dette var etter departementets syn urimelig. Dersom faren ble alene med omsorgen burde han ha selvstendig opptjeningsrett.⁷⁰ Ved en lovendring fikk faren en slik rett på lik linje med den han skulle ha hatt dersom moren døde.

⁶⁹ Ot.prp. nr. 52 (1999-2000) s. 12.

⁷⁰ Ot.prp. nr. 44 (1989-90) s. 5-6.

3.5 Regler for fedrekvoten

3.5.1 Hovedprinsipper

Fødselspenger under fedrekvoten beregnes annerledes enn for øvrig uttak av fødselspenger. Ved uttak utenom fedrekvoten beregnes fødselspengene til faren på grunnlag av morens stillingsdel etter fødselen. Ved farens uttak av fedrekvote får han fødselspenger beregnet i forhold til morens stillingsdel i *opptjeningstiden*. Dette kommer av at det ville være upraktisk å basere beregningen på morens stillingsdel etter fødselen, siden hun ikke trenger å gå ut i arbeid mens faren tar ut fedrekvoten, jf. ftrl. § 14-10 tredje ledd.

Dette skillet ble til etter at faren fikk selvstendig opptjeningsrett, og hans fødselspenger skulle beregnes etter morens stillingsdel etter fødselen. Det ble likevel ansett at de særregler som gjaldt for fedrekvoten kunne videreføres i kombinasjon med de nye reglene for beregning av fødselspenger utenom fedrekvoten.

Dersom faren har rett til fedrekvote, må den avvikles innenfor den totale stønadperioden. Dersom han lar være å ta den ut, faller den bort. Han kan også velge å bare ta ut deler av den, og da vil den ubenyttede delen falle bort. Den totale stønadperioden blir tilsvarende forkortet, se ftrl. § 14-10 første ledd annet punktum.

Faren trenger ikke å ta fedrekvoten sammenhengende. Han kan for eksempel fordele den på flere perioder, eller ta ut enkeltdager, og skal da ha tatt ut 20 dager før den anses avviklet. Dersom faren tar ut mer enn fire uker, kan han velge når under perioden fedrekvoten skal anses uttatt, etter hva som er mest hensiktsmessig for ham. Han kan også ta ut fedrekvoten samtidig som han tar ferie.⁷¹

⁷¹ Rikstrygdeverkets rundskriv.

3.5.2 Forholdet til mors yrkesaktivitet

Faren får altså fødselspenger beregnet i forhold til morens stillingsdel i opptjeningstiden. Dersom moren har arbeidet mindre enn 75 prosent av full arbeidstid før fødselen, vil faren få tilsvarende reduksjon i fødselspengene. Dette betyr at dersom moren for eksempel har arbeidet 50 prosent i opptjeningstiden, har faren i utgangspunktet bare rett til 50 prosent fødselspenger under de fire ukene med fedrekvote. Men han kan da velge ureduserte fødselspenger mot tilsvarende reduksjon i stønadperioden, slik at han tar ut fulle fødselspenger i to uker. Den samlede stønadperioden blir da to uker kortere. Dersom moren har arbeidet 75 prosent eller mer, får han likevel fødselspenger beregnet i forhold til sin egen stillingsdel. Dersom han har arbeidet heltid i opptjeningstiden kan han ta ut fedrekvoten i fire uker med fulle fødselspenger.

Fedrekvoten kan tas ut samtidig med at moren mottar graderte fødselspenger på opptil 50 prosent eller etter bestemmelsene om tidskonto, se ftrl. § 14-10 fjerde ledd. Dersom faren utnytter sin fedrekvote fullt ut og mottar 100 prosent fødselspenger, og moren mottar graderte fødselspenger på 50 prosent, vil familien ha en fødselspengedekning på 150 prosent. Bestemmelsen er således et unntak fra hovedregelen om at dekningen ikke kan overstige 100 prosent.

3.5.3 Overføring til mor

Det kan gjøres unntak fra den obligatoriske fedrekvoten. De fire ukene kan da bli overført til moren, se ftrl. § 14-8 fjerde ledd litra c. Bestemmelsene legger opp til utøvelse av skjønn, og det må avgjøres konkret i hvert enkelt tilfelle hvorvidt det kan gjøres unntak. Bestemmelsene skal praktiseres restriktivt.⁷² Spørsmålet om det skal gjøres unntak må vurderes i forhold til farens situasjon. Forhold på morens side er uten betydning.

Det er presisert i ftrl. § 14-10 sjette ledd at det må godtgjøres at uttak av fedrekvoten vil gi urimelige utslag. Bestemmelsen må ses i sammenheng med en eller flere av

⁷² Ot.prp. nr. 13 (1992-93) s. 10.

unntakene i femte ledd, og skal ikke brukes som grunnlag for vedtak alene.⁷³ Kravet til bevis må ses i sammenheng med hensynene bak fedrekvoten, blant annet hensynet til barnets behov for samvær med faren.

Etter ftrl. § 14-10 femte ledd litra a kan det gjøres unntak fra uttak av fedrekvoten dersom sykdom gjør det urimelig å kreve at den blir benyttet. Bestemmelsen har blitt tolket slik at det ikke er et krav at det er faren som er syk. For eksempel kan det være barnets eller andre familiemedlemmers sykdom som gjør det urimelig å kreve at faren tar ut fedrekvoten. Dette synes da også å følge av ordlyden i litra a sammenlignet med litra b til e, som uttrykkelig nevner *faren*.

Vilkårene i litra b til e er knyttet til farens arbeidsforhold. Dersom faren har vært arbeidsløs og begynner i arbeid i løpet av de siste seks månedene av morens permisjonstid, vil det etter litra b kunne gjøres unntak fra uttak av fedrekvoten. En arbeidsledig far vil ikke kunne opptjene rett til fødselspenger, men dersom han får arbeid mens moren tar ut fødselspenger, vil han kunne rekke å opptjene rett (jf. kravet om yrkesaktivitet i seks av ti måneder før stønadperioden tar til, ftrl. § 14-4 annet ledd). Uttak av fedrekvoten vil kunne være problematisk tidlig i et arbeidsforhold. Dersom det er urimelig å kreve uttak av fedrekvoten i slike tilfeller, vil den da kunne overføres til moren.

Etter litra c kan det gjøres unntak i tilfeller der faren er arbeidstaker, og i forbindelse med arbeidet har et langvarig opphold i utlandet som gjør det vanskelig å komme hjem for å ta ut fedrekvoten.

Det kan også, etter litra d, gjøres unntak dersom faren er selvstendig næringsdrivende i en mindre virksomhet, eneaksjonær e.l., og det kan godtgjøres at uttak av fedrekvoten vil medføre betydelige økonomiske problemer. Når det gjelder hvem som kan anses som *eneaksjonær*, eller falle inn under begrepet *eller lignende*, har det blitt uttalt at en eierandel på 50 prosent er for liten for å falle inn under bestemmelsen.⁷⁴ For å få unntak

⁷³ NOU 1995: 27 s. 26.

⁷⁴ Jf. TRR-2003-00739.

må uttaket føre til *betydelige* problemer, at uttaket er belastende er ikke nok.⁷⁵ Selv om bestemmelsen skal praktiseres restriktivt, har Trygderetten uttalt at ”det er et urimelig utslag om barnets behov for samvær med far skal sikres i en slik grad at familiens eksistensgrunnlag settes i fare”.⁷⁶

Etter litra e kan det gjøres unntak dersom faren har et uregelmessig arbeidsforhold, og det kan godtgjøres at uttak av fedrekvoten vil skape betydelige problemer i forhold til arbeidet. Det legges opp til en streng vurdering, jf. *godtgjøres* og *betydelige*. Det er da også uttrykkelig nevnt at yrker med skiftordninger eller sesongsvingninger ikke alene gir grunn til unntak.

Etter ftrl. § 14-10 sjuende ledd kan det i helt spesielle tilfeller gjøres unntak dersom uforutsette hendinger gjør det urimelig å kreve uttak av fedrekvoten.

3.6 Tidskontoordningen

Med tidskonto menes forlenget uttak av fødselspenger i kombinasjon med delvis gjenopptakelse av arbeidet, se ftrl. § 14-21 første ledd. Dersom faren velger tidskonto, vil han da få en kortere periode med heltidspermisjon, men et forlenget uttak av fødselspenger i kombinasjon med arbeidsinntekt. Totalt vil han motta det samme som om han hadde tatt ut full permisjon.

Tidskonto er noe annet enn uttak av graderte fødselspenger, jf. ftrl. § 14-4 sjette ledd annet punktum. Felles for de to ordningene er at det er et delvis uttak av fødselspenger i kombinasjon med delvis arbeid. Forskjellen er at ved uttak av graderte fødselspenger forbrukes stønadsperioden uke for uke. Det er ikke mulig å ta ut graderte fødselspenger utover den totale stønadsperioden på 42 (52) uker. Uttak av tidskonto kan skje i en periode på 104 uker (2 år). Den korteste perioden for uttak er 12 uker, se ftrl. § 14-24. Valget av dekningsgrad (100 eller 80 prosent) gjelder også under tidskontouttaket.

⁷⁵ TRR-2004-05830.

⁷⁶ TRR-2004-01416.

Vilkåret for rett til tidskonto er at vedkommende før fødselen har arbeidet i mer enn halv stilling, se ftrl. § 14-22 annet ledd. Farens rett til tidskonto er ikke knyttet til morens disposisjoner på noen måte. Han kan ta ut tidskonto selv om moren ikke har rett til dette. Foreldrene kan også ta ut tidskonto samtidig eller etter hverandre.

Tidskonto kan tas ut i opptil 29 (39) uker av den totale stønadperioden på 42 (52) uker. Tidskonto kan ikke tas ut for de tre ukene før, eller for de seks ukene etter fødselen som er forbeholdt moren. Heller ikke fedrekvoten kan tas som tidskonto. Det betyr at hele den øvrige stønadperioden kan brukes som tidskonto. Ved flerbarnsfødsel kan hele eller deler av den ekstra stønadperioden (5 eller 7 uker) benyttes som tidskonto, se ftrl. § 14-22. Tidskontoperioden skal løpe sammenhengende. Fedrekvoten kan faren ta ut før, under eller etter morens uttak av tidskonto.

Tidskonto kan benyttes av arbeidstakere, selvstendige næringsdrivende og frilansere, se ftrl. § 14-21 annet ledd. Tidskonto er basert på en avtale. For arbeidstakere vil det være gjennom en avtale med arbeidsgiver. Bestemmelsene rundt dette er regulert i arbeidsmiljøloven § 31 A. Arbeidstaker skal varsle arbeidsgiver snarest mulig, og senest fire uker før uttaket starter. Avtalen skal være skriftlig og fastsette varighet, grad og hvordan uttaket skal skje. Tvist mellom arbeidstaker og arbeidsgiver kan bringes inn for en særskilt ankenemnd. Selvstendige næringsdrivende og frilansere vil ha en avtale med trygdekontoret. Tidskontoordningen omfatter ikke personer som er arbeidsledige eller sykmeldte, da ordningen forutsetter delvis yrkesaktivitet i perioden.

Etter ftrl. § 14-23 kan tidskonto tas ut som 10, 20, 25, 40 eller 50 prosent av valgt dagsats. Arbeidstiden blir da 90, 80, 75, 60 eller 50 prosent av full stilling. Det kan ikke velges andre proSENTsatser. Dersom foreldrene tar ut tidskonto samtidig, kan det samlede uttaket ikke overstige 50 prosent. Det betyr at dersom begge arbeider 50 prosent vil de begge få utbetalt 50 prosent fødselspenger. Til sammen blir dette 100 prosent utbetalte fødselspenger, og det er da ikke noe igjen til tidskonto.

Den som ikke har arbeidet full stilling før fødselen,⁷⁷ kan redusere sin stilling til de samme prosentsatser av full stilling. Fødselspengeuttaket skal da svare til den prosentvise reduksjonen av arbeidstiden.

Den tidskontomodell som er valgt kan endres eller opphøre bare ved opphør av arbeidsforhold, bortfall av omsorgsansvar, graviditet eller adopsjon, eller andre særlige forhold, se ftrl. § 14-28.

Tidskontoordningen ble innført i 1994.⁷⁸ Formålet var å gi foreldrene større valgfrihet og mer fleksibilitet gjennom at de selv kunne lage en permisjonsordning som passet dem. Tidskontoordningen skulle særlig være attraktiv for fedrene, i og med at den gav en utvidet mulighet til å kombinere arbeid og omsorg. På den måten skulle den også fungere som et likestillingspolitisk tiltak. Det har også blitt vurdert å øremerke en viss andel av tidskontoen for faren. Men man mente at så lenge faren ikke hadde selvstendig opptjeningsrett til fødselspenger, og så lenge fødselspengeutbetalingen begrenset seg til seks ganger grunnbeløpet, kunne man ikke foreslå at deler av tidskontoordningen skulle være forbeholdt far.⁷⁹

⁷⁷ Men man må ha arbeidet halv stilling siden dette er et vilkår for rett til tidskonto, jf. ftrl. § 14-22 annet ledd.

⁷⁸ Fra først av var det bare arbeidstakere som kunne benytte tidskonto. I 1996 ble ordningen utvidet til også å gjelde selvstendige næringsdrivende og frilansere.

⁷⁹ NOU 1993: 12 s. 13.

4 Foreslåtte endringer i fødselspengeregelverket

4.1 En mer likestilt fødselspengeordning

4.1.1 Innledning

I en stortingsmelding drøftes fedres rett til fødselspenger.⁸⁰ Det blir uttalt at ”[g]jeldende regler gir rom for stor valgfrihet og mulighet til fordeling av fødselspengeperioden mellom foreldrene”, men at det fortsatt er sider ved regelverket som ”motvirker målet om større likestilling mellom mor og far i forhold til omsorgen for små barn”. Det blir framholdt at mors rett per i dag er helt uavhengig av hva far foretar seg, mens fars rett er avhengig av hva mor gjør både før og etter fødselen. Dette ”harmonerer dårlig med den politiske målsetting om å få fedrene til å ta en større del av omsorgsansvaret”.

For å få mor og far mer likestilte i forhold til retten til fødselspenger, mener regjeringen at man må styrke fedres selvstendige rettigheter, samtidig som at hensynet til familienes valgfrihet må veie tungt. Det eneste vilkåret bør være at den som mottar fødselspenger har omsorgen for barnet og ikke er i arbeid. Dette kan oppnås gjennom at far under fedrekvoten gis rett til fødselspenger uavhengig av mors tilpasninger før og etter fødselen, samt at han får fødselspengene beregnet på grunnlag av sin egen opptjening.

⁸⁰ St.meld. nr. 29 (2002-03).

4.1.2 Fedrekvote uavhengig av mors disposisjoner

Regjeringen vil at fedrekvoten skal bestå, men at fedre skal få en selvstendig opptjeningsrett til denne. Etter gjeldende regler er farens rett avhengig av morens yrkesaktivitet. Moren må ha arbeidet i minst halv stilling i opptjeningstiden for at faren skal ha rett til fedrekvote, se ftrl. § 14-10 første ledd. Dette vilkåret må etter regjeringens syn oppheves.

Videre mener regjeringen at beregningen av farens fødselspenger under fedrekvoten må endres. Etter gjeldende regler beregnes de i forhold til morens stillingsdel i opptjeningstiden dersom den er mindre enn 75 prosent av full stilling.

For uttak av fødselspenger utover fedrekvoten gjelder ikke noe krav om at moren må ha vært yrkesaktiv før fødselen. Dette gjelder etter lovendringen i 2000 der faren fikk en selvstendig opptjeningsrett, se punkt 2.2.2. Dersom man opphever kravet om morens yrkesaktivitet for uttak av fedrekvote, vil reglene bli enklere å bruke, siden det ikke skulle være forskjell på opptjeningsreglene for fedrekvoten og øvrig uttak av fødselspenger.

4.1.2.1 Fødselspenger basert på egen stillingsdel under fedrekvoten

Regjeringen vil i første omgang gi de fedre som i dag kommer inn under fedrekvoteordningen, rett til fødselspenger basert på sin egen stillingsdel i opptjeningstiden. Etter gjeldende regler reduseres farens fødselspenger dersom moren har arbeidet 50-75 prosent av full stilling i opptjeningstiden, jf. ftrl. § 14-10 annet ledd.

Dersom faren gis fødselspenger basert på sin egen stillingsdel, vil de ikke reduseres i tilfeller der moren har arbeidet mellom 50 og 75 prosent. Familien vil da ikke tape økonomisk under fedrekvoten dersom moren har arbeidet deltid før fødselen. Videre vil regelverket bli enklere å praktisere, fordi det delvis opphever forskjellen mellom beregning av fedrekvote og øvrig uttak av fødselspenger. Ved øvrig uttak får faren fødselspengene redusert dersom moren arbeider mindre enn 75 prosent *etter* fødselen, jf. ftrl. § 14-9 sjuende ledd.

Forslaget om å gi fedre fødselspenger basert på egen stillingsdel ble satt frem i St.prp. nr. 1 (2004-05), og er nå fremmet i en odelstingsproposisjon.⁸¹ Endringen innebærer at ftrl. § 14-10 annet ledd oppheves fra 1. januar 2005.

4.1.2.2 Fedrekvote til alle fedre

I neste omgang vil regjeringen gi alle fedre rett til fire ukers fedrekvote basert på egen opptjening, uavhengig av mødrenes disposisjoner. Etter gjeldende regler faller en del fedre utenom fedrekvoteordningen på grunn av at mødrene ikke har arbeidet minst halv stilling i opptjeningstiden, jf. ftrl. § 14-10 første ledd. Dersom moren i tillegg er hjemmeværende etter fødselen, har faren heller ikke rett til øvrig uttak av fødselspenger grunnet kravet i ftrl. § 14-9 fjerde ledd om at moren må arbeide eller studere.

Dette betyr at selv om faren selv har opptjent rett til fødselspenger, vil han kunne være uten mulighet til å ta ut fødselspengene. Dersom man fjerner kravet om at moren må ha arbeidet deltid før fødselen, vil alle fedre som selv har opptjent rett til fødselspenger, kunne ta ut fedrekvoten.

Bakgrunnen for at det er et krav om at moren skal ha vært yrkesaktiv, er at faren ikke skal tape for mye økonomisk under uttak av fedrekvoten. Farens fødselspenger beregnes jo i forhold til morens stillingsdel. Men etter at forslaget i punkt 4.1.2.1 blir gjennomført, vil ikke dette resonnementet være aktuelt lenger.

4.1.3 Utvidelse av fedrekvoten

På lengre sikt vil regjeringen at fedrekvoten skal utvides. Dette vil være neste skritt etter at de tidligere foreslåtte endringene er gjennomført. Regjeringen går samtidig inn for å utvide den totale stønadsperioden. Dersom man skulle utvide fedrekvoten innenfor den nå gjeldende perioden vil det kunne oppleves som at faren får rett på bekostning av morens rett. Samtidig vil det legges begrensninger på familiens valgfrihet. Og siden fedrekvoten bortfaller hvis den ikke benyttes, vil det føre til at man går glipp av enda

⁸¹ Ot.prp. nr. 7 (2004-05).

flere uker lønnet permisjon i barnets første leveår, dersom ikke den totale perioden utvides.

Regjeringen vil arbeide for en gradvis utvidelse av fedrekvoten. Regjeringen vil også vurdere om det i større utstrekning enn i dag skal være adgang til at foreldrene skal kunne ta ut fødselspenger samtidig, for eksempel i den første tiden etter fødselen. I dag er hovedregelen at foreldrene ikke kan være hjemme med fulle fødselspenger samtidig, bortsett fra ved flerbarnsfødsel.

4.2 Forenkling av regelverket

4.2.1 Innledning

Det ble i juli 2004 sendt ut et høringsnotat med forslag til endringer i fødselspengeregelverket. Hensikten med endringene er en forenkling av regelverket for å gjøre det lettere tilgjengelig for brukerne, og enklere å praktisere for trygdeetaten. Samtidig vil man ivareta hensynet til familiens fleksibilitet og valgfrihet bedre.

De endringer som ble skissert i den tidligere omtalte stortingsmeldingen,⁸² blir ikke nærmere drøftet i høringsnotatet. Bakgrunnen for dette er at disse endringene vil innebære kostnadskrevende reformer.

4.2.2 Fedrekvoten

Det blir foreslått at det gis rett til uttak av fedrekvoten i de første seks ukene etter fødselen, og at foreldrene da kan motta fødselspenger samtidig. Etter gjeldende hovedregel kan fedrekvoten ikke tas ut i de første seks ukene etter fødselen (bortsett fra ved flerbarnsfødsel). Det kan heller ikke ytes fulle fødselspenger til begge foreldrene under fedrekvoten (men det kan ytes fødselspenger på opptil 150 prosent, se punkt 3.5.2).

⁸² St.meld. nr. 29 (2002-03).

Bakgrunnen for forslaget er at omsorgsbehovet ofte vil være ekstra stort i denne perioden. Samtidig vil det for fedre som ikke får lønnet omsorgspermisjon i forbindelse med fødsel, være et alternativ å kunne motta fødselspenger. I tillegg vil ordningen gi foreldrene større fleksibilitet og valgfrihet. Forslaget innebærer ikke endringer i morens rett og plikt til permisjon i de første seks ukene.

Det ses ikke som noe problem at man ved dette forslaget åpner for at foreldrene kan være hjemme samtidig; også etter gjeldende regler kan foreldrene være hjemme samtidig under fedrekvoten. Ulempen er at den samlede stønadperioden blir kortere, men det antas at de færreste vil velge å være hjemme samtidig, da de fleste foreldre sannsynligvis vil velge å ha lengst mulig tid sammen med barnet. Dessuten vil en del kunne ta ferie eller permisjon i forbindelse med fødsel, og da vil ikke den totale tiden med barnet bli forkortet.

Det påpekes at forslaget vil medføre forskjell mellom fedrekvote og øvrig uttak av fødselspenger. Konsekvensen vil være at det blir forskjell på familier der faren har krav på fedrekvote og familier der faren ikke kan ta ut denne. Bare i de familiene der faren har rett til fedrekvote, vil faren kunne være hjemme samtidig som moren. Men etter at tiltakene som er skissert i St.meld. nr. 29 er gjennomført, og alle fedre har rett til fire ukers fedrekvote, vil dette ikke være et problem lenger.

4.2.3 Innsnevring av dispensasjonsadgangen

Det er i dag mulig å overføre fedrekvoten til moren, dersom noen av unntaksbestemmelsene i ftrl. § 14-10 femte ledd litra a til e er oppfylt. Bestemmelsen praktiseres strengt. Departementet foreslår å oppheve unntaksbestemmelsene i ftrl. § 14-10 femte ledd litra b til e, slik at bare sykdom eller skade vil gi dispensasjonsadgang.

Bakgrunnen er at bestemmelsen oppleves som meget ressurskrevende for trygdeetaten. Brukerne har vanskelig å forstå at bestemmelsen praktiseres så restriktivt fordi ordlyden synes å åpne for unntak, og det brukes mye tid på å forklare reglene. Dessuten fører den

til mye arbeid med søknader som likevel ikke vil føre frem. Og dersom man utvider fedrekvoten er det grunn til å tro at enda flere fedre vil søke om dispensasjon. Siden få faktisk får innvilget dispensasjon har adgangen liten praktisk betydning, og departementet mener at det ikke er behov for så omfattende unntaksregler. Det er også risiko for ulik praksis ved de forskjellige trygdekontorene.

Det skal etter forslaget bare være sykdom eller skade hos faren som kan gi grunnlag for dispensasjon. Andre familiemedlemmers sykdom skal ikke lenger gi grunnlag for unntak.

4.2.4 Etterlønn

I ftrl. § 14-4 femte ledd litra d er løpende etterlønn likestilt med yrkesaktivitet, se punkt 2.2.3. Departementet foreslår at også etterlønn utbetalt som engangsbeløp skal gi opptjeningsrett til fødselspenger. Vilkåret bør være at utbetalingen skattemessig regnes som lønn.

Bakgrunnen er at en kjennelse fra Trygderetten endret trygdeetatens praksis.⁸³ Engangsutbetaling som utgjør eksakt lønn for en bestemt periode, og der mottakeren ikke har noe valg i forhold til utbetalingsmåte, skal likestilles med løpende etterlønn. Departementet mener at det kan være tilfældigheter som avgjør hvordan etterlønnen utbetales, men at formålet er det samme. Det må i hvert enkelt tilfelle tas stilling til hvilken periode utbetalingen er ment å dekke. Dette for å kunne avgjøre hvorvidt kravet om yrkesaktivitet i seks av ti måneder er oppfylt, og for å fastsette opptjeningsgrunnlag. Departementet foreslår at opptjeningsperioden beregnes ved at engangssummen divideres på månedslønnen i den stillingsprosent vedkommende har ved opphør av arbeidsforholdet.

⁸³ TRR-2002-04598.

4.2.5 Sykdomsbegrepet

Sykdomsbegrepet i fødselspengelovgivningen har også blitt vurdert. Dette gjelder sykdom ved utsettelse, se ftrl. § 14-7 femte ledd, ved overføring av stønadperiode, se ftrl. § 14-9 fjerde ledd litra d, og ved unntak fra fedrekvoten, se ftrl. § 14-10 femte ledd litra a. Det er etter gjeldende rett forskjellige krav som stilles til sykdomsvilkåret i de forskjellige bestemmelsene. Dette gjør dem vanskelig å praktisere og skaper uklarhet. Siden vurderingen er skjønnsmessig i hvert enkelt tilfelle, kan det oppstå forskjellsbehandling.

Etter dagens regler stilles det andre og strengere krav til mors sykdom etter ftrl. § 14-7 femte ledd, enn etter ftrl. § 14-9 fjerde ledd litra d, se punktene 2.6.4 og 3.3.3. Når det gjelder ftrl. § 14-10 femte ledd litra a er det ikke nærmere definert hva som skal regnes som sykdom i lovens forstand. Vilkåret om sykdom i den siste bestemmelsen gjelder ikke bare for faren, også andre familiemedlemmers sykdom kan utløse rett etter bestemmelsen.

På denne bakgrunn foreslår departementet at sykdomsbegrepet formuleres på samme måte for de tre bestemmelsene. Bestemmelsene bør imidlertid fortsatt praktiseres restriktivt. Det fremmes forslag om at særskilt legeerklæring skal kreves i alle situasjonene, og at dette bør fremgå av lovteksten. Sykdom etter ftrl. § 14-10 skal kun gjelde farens sykdom eller skade. Videre mener man at det kan være behov for en klarere beskrivelse av hva som skal til for at man skal anses som helt avhengig av hjelp til å ta seg av barnet, og at dette bør kunne innarbeides i trygdeetatens rundskriv.

4.2.6 Ny ordning for fleksibelt uttak av fødselspenger

Departementet har også gjennomgått ordningen med graderte fødselspenger (se punkt 2.4) og tidskontoordningen (se punkt 3.6). Det foreslås at man slår sammen disse ordningene til en ny ordning for fleksibelt uttak av fødselspenger. Siktemålet er en ordning der arbeidstakeren og arbeidsgiveren selv skal kunne komponere den avtalen som passer best for dem.

Tidskontoordningen har ikke fungert i forhold til intensjonen. Fra trygdeetatens side meldes at ordningen er meget arbeidskrevende og vanskelig å praktisere. Svært få har benyttet seg av tidskontoordningen. Av de fedrene som avsluttet sin fødselspengeperiode i 2003 var det kun 0,9 prosent som benyttet tidskonto.⁸⁴

En av årsakene ser ut til å være at ordningen er vanskelig å kombinere med arbeid. Det kan også være vanskelig å planlegge så langt frem i tid. Arbeidstaker må varsle arbeidsgiver fire uker før planlagt uttak, og avtalen kan bare endres ved særlige forhold. I tillegg har brukerne hatt vanskelig å forstå hvordan ordningen fungerer. Reglene er kompliserte, og det har vært vanskelig å forstå forskjellen mellom gradert uttak og tidskonto. Dessuten ønsker mange foreldre å være hjemme med barnet på heltid det første året.

Som vilkår for en ny ordning for fleksibelt uttak av fødselspenger foreslår departementet at vedkommende ikke skal motta fødselspenger for den del han eller hun arbeider, og at det skal foreligge en avtale om hvor mye vedkommende skal arbeide.⁸⁵ Dessuten foreslås det at partene skal ha større adgang til å endre avtalen enn de har i dag. Departementet foreslår videre at man fjerner kravet om at mottakeren må ha arbeidet i minst halv stilling. I tillegg skal partene fritt kunne regulere stillingsprosenten, det vil si at man går bort fra de faste prosentgrensene i dagens ordning, jf. ftrl. § 14-23.

Fedrekvoten foreslås omfattet av den nye ordningen. Ukene som er forbeholdt moren (tre uker før, og seks uker etter fødselen) skal fremdeles være unntatt. For farens del betyr dette at 33 (43) uker av den totale stønadsperioden (42 (52) uker) kan tas som fleksibelt uttak.

⁸⁴ Tilsvarende tall for mødrene var 2,2 prosent. Kilde: Rikstrygdeverket.

⁸⁵ Trygdeetaten foreslås å være avtalepart med selvstendige næringsdrivende og frilansere på samme måte som i dag, se punkt 3.6.

Etter dagens regler forutsettes det at tidskontoperioden løper sammenhengende. Departementet ser ingen hinder for at fleksibelt uttak skal kunne tas ut i flere perioder dersom arbeidstakeren og arbeidsgiveren blir enige om det.⁸⁶

Departementet vil videre sette en felles ytre grense som skal gjelde generelt for uttak av fødselspenger. Grensen foreslås satt ved barnets treårsdag. I dag kan fødselspenger utbetales inntil barnet har fylt to år. Uttak av tidskonto er begrenset til en periode på to år. Den korteste perioden for uttak av tidskonto er i dag 12 uker. Det foreslås nå en ny grense på fire uker.

Departementet ønsker at reguleringen i folketrygdloven skal begrenses til en ren utbetalingsregel. Trygden utbetaler fødselspenger basert på avtalen mellom arbeidstakeren og arbeidsgiveren. Av avtalen bør det derfor fremgå hvor mye arbeidstakeren skal arbeide, og hvor lenge uttaket skal vare.

4.2.7 Sammenslåing av reglene om fødselspenger og adopsjonspenger

Kapittel 14 i folketrygdloven er i dag delt opp slik at del I regulerer ytelser ved fødsel, del II ytelser ved adopsjon og del III uttak av tidskonto. Reglene om fødselspenger og adopsjonspenger har gradvis blitt harmonisert og det er i dag svært lite som skiller dem. De vesentligste forskjellene er begrepsbruken og stønadperiodens lengde. Adopsjonspengereglene bruker *adoptivmor* og *adoptivfar* i stedet for *mor* og *far*, og *overtakelsen* i stedet for *fødsel*. Den totale stønadperioden er tre uker kortere ved adopsjon. Adoptivmoren har ikke rett til å ta ut noen uker før overtakelsen. Heller ikke etter overtakelsen er noen av ukene forbeholdt mor. Fire uker er forbeholdt far. Dette betyr at dersom begge foreldrene opptjent rett til adopsjonspenger, kan faren ta ut hele stønadperioden på 39 (49) uker.

Departementet foreslår at man slår sammen reglene for å forenkle regelverket. Dette kan for eksempel gjøres ved at man oppretter en egen paragraf som bestemmer at

⁸⁶ Etter ftrl. § 14-7 fjerde ledd skal stønadperioden regnes sammenhengende fra det tidspunkt perioden begynner å løpe. Endringen vil kreve tilpasninger i forhold til denne bestemmelsen.

fødselspengereglene gjelder tilsvarende for adopsjon, med mindre noe annet fremgår. Siden det er så lite som skiller reglene vil lovverket ikke kompliseres av altfor mange unntak dersom man velger denne løsningen. Dersom man i tillegg fjerner tidskontoordningen vil regelverket bli mindre omfattende, og mer oversiktlig.

5 Oppsummering og rettspolitisk drøftelse

Fedrene fikk rett til å ta ut deler av fødselspengeperioden i 1977, men få benyttet denne muligheten. Så sent som i 1990 var det kun 1,5 prosent av fedrene som tok ut fødselspenger. En tredjedel av fedrene hadde ikke anledning til å ta ut fødselspenger på grunn av kravet om yrkesaktivitet hos begge foreldrene.

Et utvalg konkluderte i 1991 med at de sannsynlige grunner til at fedre i så liten utstrekning tok ut permisjon, var at den totale stønadsperioden var for kort, at det var økonomiske årsaker, eller at det var holdningsmessige hindringer.

I 1993 ble det innført en fedrekvote, hvoretter fire uker med fødselspenger skal tas ut av far. Fedrekvoten ble innført som et tiltak for å få fedre til å ta større del i omsorgen. Ordningen har blitt betegnet som en suksess. Av de fedrene som hadde rett til fødselspenger, tok 82 prosent ut fedrekvoten i 2003.

I de senere årene har det særlig blitt lagt vekt på hensyn til likestilling, valgfrihet og fleksibilitet. I tillegg har det blitt rettet fokus mot å gjøre regelverket mer brukervennlig.

Frem til 2000 hadde fedrene i stor grad en avledet og subsidiær rett til fødselspenger. Etter at fedrene fikk selvstendig opptjeningsrett til fødselspenger utenom fedrekvoten, har foreldrene blitt mer likestilte. Men det er fortsatt stilt flere særskilte krav for at fedrene skal få rett til fødselspenger. Særlig viktig er kravet om at moren må gå ut i arbeid, studere eller være syk. Dette har sin bakgrunn i at dobbeltomsorg skal forhindres. Det skal ikke være en samfunnsoppgave å gjøre det økonomisk mulig for begge foreldrene å være hjemme samtidig. Bestemmelsen er imidlertid blitt utvidet. Tidligere måtte moren gjenoppta arbeidet, men nå får faren også rett til fødselspenger

dersom moren tar utdanning (eventuelt i kombinasjon med arbeid), er syk eller skadet, eller innlagt i helseinstitusjon, slik at det foreligger et omsorgsbehov.

For uttak av fedrekvoten er det fortsatt et krav at moren har vært yrkesaktiv i opptjeningstiden, og hun må ha arbeidet i minst halv stilling. Dette gjør at enkelte fedre ikke har rett til fedrekvote, og bidrar til å komplisere reglene. Kravet om morens yrkesaktivitet bør fjernes. Man vil da få enklere regler, ved at de samme kravene vil gjelde både for uttak av fedrekvote, og for uttak av fødselspenger utover denne. I tillegg vil fedrenes rett styrkes, ved at alle fedre vil få rett til fødselspenger. Det vil da heller ikke bli forskjell på familier der mødrene har vært yrkesaktive, og familier der de ikke har vært det.

Beregningen av farens fødselspenger utenom fedrekvoten er knyttet til forhold på morens side etter fødselen. Men utviklingen har gått i retning av en mer likestilt ordning. Farens fødselspenger blir ikke redusert dersom moren arbeider minst 75 prosent av full stilling. For å få foreldrene likestilte i fødselspengeordningen, bør farens rett løsrives helt fra morens stillingsdel. Dette vil imidlertid innebære kostnadskrevende reformer. Men det ville også bidra til et mer brukervennlig regelverk.

Et kompliserende element er at reglene om beregning av fødselspenger under fedrekvoten baserer seg på morens stillingsdel *før* fødselen, se ftrl. § 14-10 annet ledd. Denne bestemmelsen blir sannsynligvis opphevet fra 1. januar 2005, og derved vil faren få fødselspenger basert på sin egen stillingsdel. Det vil da fortsatt bli en forskjell på beregningen av fødselspenger under fedrekvoten, og fødselspenger utenom fedrekvoten, men reglene om fedrekvoten vil bli enklere å praktisere.

Det foreligger også planer om å utvide fedrekvoten. Men da bør den totale stønadperioden utvides samtidig, for at fedrene ikke skal få en utvidet rett på bekostning av mødrene rett. Det har blitt foreslått at fedrekvoten etter hvert skal utvides til ti uker. I dag er fedrekvoten fire uker, mens mødrene har ”plikt” til å ta ut ni uker. Mye taler for at de obligatoriske ukene burde være like mange, både ut fra et likestillingssynspunkt, og ut fra hva som gir et enklere regelverk.

Det kan diskuteres om det er hensiktsmessig å utvide fedrekvoten, i og med at man da ”pålegger” fedrene å ta ut flere uker. Og siden ukene bortfaller dersom de ikke benyttes, vil foreldrene tape mer av stønadsperioden, i tilfeller der fedrene ikke vil eller kan ta ut fedrekvoten. I dag er det få fedre som tar ut fødselspenger utover fedrekvoten. I 2003 var det 17,5 prosent av fedrene med rett til fødselspenger som tok ut mer enn fedrekvoten. Hovedårsaken til at så få fedre ”frivillig” tar ut fødselspenger, er sannsynligvis at familiene taper mer økonomisk på at fedrene tar ut fødselspenger, siden de får fødselspengene beregnet etter mødrenes stillingsdel. Riktignok vil fedrene nå få fødselspenger basert på egen stillingsdel under uttak av fedrekvoten, slik at det av den grunn vil være mindre betenkelig å utvide den. Men et alternativ kunne være å gi fedre rett til fødselspenger basert på egen stillingsdel også ved uttak utenom fedrekvoten. Dette ville gi fedrene større valgfrihet.

Videre kan det diskuteres hvorvidt fedrekvoten skal tas ut på et bestemt tidspunkt. De fleste fedrene tar i dag ut fedrekvoten helt på slutten av stønadsperioden, mens mødrene har sin obligatoriske del i starten. Et alternativ kan være at fedrene som hovedregel skal ta ut fedrekvoten de siste ukene av stønadsperioden, og i unntakstilfeller kunne ta den ut tidligere. Men dette ville innebære begrensninger i fleksibiliteten og familienes valgfrihet. Dertil ville det antakelig bli mer kompliserte regler enn om fedrekvoten kan tas når som helst under stønadsperioden. Det foreligger forslag om at fedrekvoten skal kunne tas ut de første seks ukene etter fødselen. Dette kan være hensiktsmessig i tilfeller der mødrene trenger hjelp til stell og omsorg, uten å være syk i lovens forstand, eller i tilfeller der fedrene ikke har rett til lønnet omsorgspermisjon.

Et annet forhold som bidrar til å komplisere reglene om fedrekvote, er unntaksbestemmelsene i ftrl. § 14-10 femte ledd. Etter disse reglene kan det gjøres unntak fra fedrekvoten dersom faren er syk, har vært arbeidsløs, har et langvarig arbeidsopphold i utlandet, er selvstendig næringsdrivende eller har et uregelmessig arbeidsforhold. Som nevnt brukes det en god del ressurser på disse reglene, som praktiseres meget restriktivt. Etter forslag fra departementet vil dispensasjonsadgangen bli begrenset til bare å gjelde ved sykdom eller skade. Gjeldende regler skaper forvirring, da regelverket synes å åpne for unntak, men likevel praktiseres så strengt at bare et fåtall får innvilget dispensasjon. Under morens obligatoriske del av stønadsperioden kan fødselspengene bare overføres til faren dersom moren er syk. Det

ville da kunne gi best sammenheng i regelverket om fødselspengene bare kunne overføres til moren dersom faren er syk. Siden han kan ta ut fedrekvoten når som helst under stønadsperioden, vil han kunne planlegge uttaket, slik at det i mindre grad er behov for dispensasjonsadgangen.

Regelverket kompliseres av at det i dag opereres med to dagsatser, full dagsats (100 prosent), og redusert dagsats (80 prosent). Reglene kunne bli enklere og mer oversiktlige dersom man bare brukte én dagsats, men da uten at man fjerner adgangen til andre satser. To tredjedeler av mødrene valgte i 2003 å ta ut fødselspenger med redusert dagsats. Derfor kunne 80 prosents dekning være hovedregel, med et alternativ til å ta ut 100 prosent fødselspenger dersom det er ønskelig. Det kunne også vurderes å innføre andre dagsatser, for eksempel 60 prosent som tidligere har blitt drøftet, og da med tilsvarende forlengning av stønadsperioden.

Lovverket vil videre bli enklere dersom man fjerner tidskontoordningen. Reglene er kompliserte, og arbeidskrevende for trygdeetaten, og svært få benytter seg av ordningen. Den har blitt kalt en fiasko, og det har kommet signaler fra politisk hold om at den vil bli avviklet i 2005. Men å helt fjerne muligheten til å kombinere arbeid og omsorg ville være betenkelig. I dag kan foreldrene velge gradert uttak eller tidskonto dersom de ønsker å arbeide samtidig som de tar ut fødselspenger. En mulighet er å innføre en fleksibel ordning, der de eneste vilkårene er at vedkommende ikke arbeider for den del han eller hun mottar fødselspenger, og at det foreligger en avtale mellom arbeidstaker og arbeidsgiver. Ordningen vil gjøre regelverket enklere. Dels vil kompleksiteten i å ha to regelsett bli borte, dels vil det føre til mindre arbeid for trygdeetaten, i og med at arbeidstaker og arbeidsgiver selv finner en løsning som passer dem. Dette vil også fremme foreldrenes valgfrihet.

Reglene om fødselspenger og adopsjonspenger er stort sett de samme. Den viktigste forskjellen er at den totale stønadsperioden er tre uker lengre for fødselspenger enn for adopsjonspenger. Dette er de tre ukene som er obligatoriske for mødrene før fødselen. For å gjøre regelverket mer oversiktlig bør det være felles regler for fødselspenger og adopsjonspenger. For så vidt benytter man seg vel aldri av de to regelsettene samtidig, men reglene er i det nærmeste identiske og det virker unødvendig å ha to kapitler, noe som gir skinn av at det er forskjellige regler som gjelder. En måte å gjøre dette på er å

innføre en bestemmelse som fastsetter at reglene for fødselspenger gjelder tilsvarende for adopsjon, med mindre noe annet fremgår.

Dersom man ønsker å få mer sammenheng i regelverket, kan det være hensiktsmessig å få et enhetligere begrepsbruk. For eksempel kan sykdomsbegrepet formuleres på samme måte i de bestemmelsene der det forekommer. Man kan også innføre begrepet *mødrekvote*, som et samlebegrep på de ukene som er obligatoriske for moren, det vil si tre uker før, og seks uker etter fødselen.

6 Litteraturliste

Bøker:

Eckhoff, Torstein. *Rettskildelære*. 5. utg. ved Jan E. Helgesen. Oslo, 2001

Kjønstad, Asbjørn og Aslak Syse. *Velferdsrett I*. 2. utg. Oslo, 2001

Koll Larssen, Hanne. *Rettigheter ved fødsel og adopsjon*. Oslo, 1997

Lovregister:

lov 18. september 1909 nr. 7 om sykeforsikring (opphevet)

lov 6. august 1915 nr. 5 om sykeforsikring (opphevet)

lov 6. juni 1930 nr 18 om syketrygd (opphevet)

lov 28. juli 1949 nr. 26 om Statens Pensjonskasse

lov 2. mars 1956 nr. 2 om syketrygd (opphevet)

lov 17. juni 1966 nr. 12 om folketrygd (opphevet)

lov 4. februar 1977 nr. 4 om arbeidervern og arbeidsmiljø m.v.

lov 3. juni 1977 nr. 54 (endringslov)

lov 9. juni 1978 nr. 54 (endringslov)

lov 8. april 1981 nr. 7 om barn og foreldre

lov 4. mars 1983 nr. 3 om statens tjenestemenn m.m.

lov 26. juni 1985 nr. 21 om utdanningsstøtte til elever og studenter

lov 13. desember 1985 nr. 91 (endringslov)

lov 29. april 1988 nr. 21 om ferie

lov 23. desember 1988 nr. 109 (endringslov)

lov 15. juni 1990 nr. 34 (endringslov)

lov 22. januar 1993 nr. 25 (endringslov)

lov 11. juni 1993 nr. 71 (endringslov)

lov 20. desember 1993 nr. 131 (endringslov)

lov 24. juni 1994 nr. 25 (endringslov)

lov 22. desember 1995 nr. 75 (endringslov)

lov 14. juni 1996 nr. 34 (endringslov)

lov 28. februar 1997 nr. 19 om folketrygd
lov 11. desember 1998 nr. 70 (endringslov)
lov 26. mars 1999 nr. 14 om skatt av formue og inntekt
lov 30. juni 2000 nr. 57 (endringslov)
lov 30. juni 2000 nr. 58 (endringslov)

Forarbeider:

NOU 1991: 3 *Mannsrolleutvalgets sluttrapport*
NOU 1993: 12 *Tid for barna*
NOU 1995: 27 *Pappa kom hjem*

Ot.prp. nr. 15 (1976-77)
Ot.prp. nr. 65 (1977-78)
Ot.prp. nr. 12 (1985-86)
Ot.prp. nr. 44 (1989-90)
Ot.prp. nr. 13 (1992-93)
Ot.prp. nr. 7 (1993-94)
Ot.prp. nr. 80 (1993-94)
Ot.prp. nr. 6 (1995-96)
Ot.prp. nr. 48 (1998-99)
Ot.prp. nr. 62 (1997-98)
Ot.prp. nr. 52 (1999-2000)
Ot.prp. nr. 7 (2004-05)

St.prp. nr. 1 (2000-01)
St.prp. nr. 1 (2003-04)
St.prp. nr. 1 (2004-05)

St.meld. nr. 70 (1991-92) *Likestillingspolitikk for 1990-åra*
St.meld. nr. 29 (2002-03) *Om familien – forpliktende samliv og foreldreskap*

Høringsnotat 5.7.2004 *Høring – Forslag til forenklinger i fødselspengeregelverket*

Kjennelser fra Trygderetten:

TRR-1999-00533 Trygderettens kjennelse 1999-05-27
TRR-2002-04598 [Lovdata online]. Trygderettens kjennelse 2003-05-30
TRR-2003-00739 [Lovdata online]. Trygderettens kjennelse 2003-06-13
TRR-2003-02068 [Lovdata online]. Trygderettens kjennelse 2003-11-14
TRR-2004-05830 [Lovdata online]. Trygderettens kjennelse 2004-02-06
TRR-2004-01416 [Lovdata online]. Trygderettens kjennelse 2004-08-27

Publikasjoner fra Rikstrygdeverket:

Rikstrygdeverkets rundskriv RSK-1997-05-01-63. Tilgang:

<http://rundskriv.trygdeetaten.no/rtv/lpext.dll?f=templates&fn=main-j.htm>

Trygdestatistisk årbok 2004. Tilgang:

http://www.trygdeetaten.no/generelt/Pub/trygdestatistisk_aarbok_2004.pdf

Konvensjon:

ILO-recommendation No. 183. Maternity Protection Convention, as adopted June 15, 2000. Tilgang: <http://www.ilo.org/ilolex/cgi-lex/convde.pl?C183>

A

